

Anmeldelser

Harry Haue, Ellen Nørgaard, Vagn Skovgaard-Petersen og Johnny Thiedecke: Skolen i Danmark fra 1500-tallet til i dag.

Systime. 224 s., ill. 1986. 168 kr.

Det er ikke hver dag, der udkommer skolehistoriske kildehæfter og slet ikke af det omfang, der her er tale om: Tidsmæssigt er der således tale om en periode fra 1500 til 1985, emnemæssigt dækkes både grundskolen (de 7-14-årige) og de fortsatte skoleuddannelser (de 14-19-årige). Stedsmæssigt er der ikke foretaget nogen afgrænsning af udgiverne, men vægten synes lagt på kongerigske forhold. Enkelte kilder kommer lidt længere ud, således nr. 75, som vedrører problemer om det tyske mindretal i Sønderjylland 1920, men dette synes at være undtagelsen.

Naturligt nok er det flere personers forenede indsats, som her præsenteres: Harry Haue, Ellen Nørgaard, Vagn Skovgaard-Petersen og Johnny Thiedecke, og s. 9 er der tydeligt redegjort for, hvem der står for hvilke afsnit.

Kildehæftet er meget stramt og systematisk opbygget. Det består af:

- en indledning, hvor »hovedlinierne i den danske skoleudvikling fra de middelalderlige kirkeskoler til de nyeste reformer på gymnasieområdet« (s. 9) præsenteres
- et kildeafsnit, der overordnet er delt op i 4 tidsafsnit: 1500-1814, 1814-1920, 1920-1958 og 1958-1985.

Inden for hvert tidsafsnit præsenteres kildematerialet i 2 hovedgrupper, nemlig en om grundskolen (børneskolen), dvs. 7-14-åriges skoleuddannelse, og en om de fortsatte skoleuddannelser (de gymnasiale uddannelser), dvs. 14-19-åriges skoleuddannelse.

Inden for disse 2 grupper er kilderne igen udvalgt og systematiseret med henblik på belysning af 3 temaer:

- skolens struktur
- skolens indhold
- vilkår for lærere og elever
- efter kildeafsnittet nogle få eksempler på problemstillinger, det efter udgiverens opfattelse »kan være givtigt at arbejde med, og hvilke konkrete arbejds spørgsmål man kan tage udgangspunkt i« (s. 9).

– det hele afsluttes af en kortfattet, anoteret bibliografi og et stikordsregister, der medtager »de væsentligste personer og begreber« (s. 223). De opstillede formål har naturligt nok været bestemmende for den anvendte *struktur*: Indledningsafsnittet (ca. 65 sider) og kildeafsnittet er som anført ovenfor disponeret meget stramt. Selvfølgelig er en hvilken som helst opdeling af den historiske udvikling problematisk og kunstig: skellet 1920 er således ikke særlig velegnet, hvis man arbejder med de fortsatte skoleuddannelser, derimod meget mere velvalgt, hvis man beskæftiger sig med grundskolen. Men hvad enten hensynet skal tages til en anvendelse af bogen i arbejde med lange linier eller i arbejde med historisk perspektivering af elevers skoleerfaringer, er en vis form for opdeling bydende nødvendig, såfremt benyttelsen ikke skal ende planløst og usammenhængende. Forfatterne har givetvis været i et dilemma ved opdelingen i tidsperioder. Det er karakteristisk, at det er »skolehistoriske« argumenter, der er lagt til grund, jfr. s. 9. Så længe det drejer sig om kildeafsnittet, fungerer opdelingen rimeligt smertefrit; problemerne opstår imidlertid i det indledende afsnit, som jo i høj grad rummer et langsigtet samfundsmæssigt perspektiv, som ikke problemfrit lader sig indordne i en i hovedsagen skolehistorisk tidsperiodisering. Jeg synes imidlertid, at det er lykkedes forfatterne imponerende godt at sammenkæde de indledende hovedafsnit, således at de skolehistoriske skel ikke nødvendigvis også fremstår som samfundsmæssige skel.

Det kan her i øvrigt tilføjes, at opdelingen i »struktur«, »indhold« og »vilkår for elever og lærere« (suppleret i indledningen af afsnit om kvalificering) forekommer dækkende. Dog er det en afgjort fejl, at der ikke i indledningen til bogen findes en nærmere redegørelse for hvad udgiverne har tænkt sig indeholdt i de enkelte underopdelinger – e.g. hvad forstås ved »struktur«, etc.? Et tilløb findes ganske vist s. 20 – men redegørelsen her omfatter ikke alle anvendte grupperinger – og en så væsentlig ting bør ikke »skjules« i selve tekstafsnittene.

Indholdsmæssigt er det en uhyre spændende og naturligvis vidtfavnende bog. Der er en god spredning i det udvalgte kildemateriale – officielle dokumenter, private erindringer, etc., etc. Og de udvalgte kilder illustrerer ikke kun skolehistoriens mangfoldige kriser, problemer og konflikter, men også det ganske almindelige daglige liv i skolen. Indlysende nok er der forskelle i behandlingsformen og i de problemkredse, der fokuseres på; men i almindelighed synes jeg, at det er lykkedes udgiverne godt at give afsnittene en ensartet indholdsmæssig vægtning. Dette er imidlertid også

ganske påkrævet, såfremt bogen skal kunne anvendes i arbejdet med lange linier.

Bedst er den ensartede vægtning lykkedes »inden for« bogens 2 hovedafsnit – indledningen og kildeafsnittet. Det kniber desværre noget mere med sammenhængen, hvis man sammenholder indledningsafsnittene med de tilhørende kildeafsnit. Bedst fungerer sammenhængen i afsnittet indtil 1814, medens der (modsat) er et betydeligt misforhold mellem indledningsafsnittets næsten kursoriske behandling af de videregående uddannelser, for så vidt angår perioden 1920-1985 og de meget fyldige tilhørende kildeafsnit.

Nu er spørgsmålet imidlertid, *hvor megen sammenhæng* der skal/bør være mellem indledningsafsnit og kildeafsnit. Det er således ganske givet med fuldt overlæg, at udgiverne har undladt enhver form for henvisninger mellem indledning og kildeafsnit. De 2 dele skal netop, jfr. bogens 2 hovedformål, kunne bruges uafhængigt af hinanden – og henvisninger fra f. eks. indledning til kildeafsnit ville let kunne give den pågældende kilde karakter af blot at være illustrerende for noget i indledningen postuleret. Så megen sammenhæng skal der i hvert fald ikke være!

Modsat synes jeg ikke, at det er korrekt, når der i kildeafsnittet om de fortsatte skoleuddannelser 1920-1958 (s. 174) optræder oplysninger om »gymnasiereformen 1958«, uden at der er en omtale i det tilhørende indledningsafsnit. Det svækker mulighederne for den mangfoldige anvendelse af bogen, som er angivet af udgiverne s. 9.

Når det (overhovedet) er relevant at diskutere sammenhæng mellem indledning og kildeafsnit, er det netop, fordi dette spørgsmål har så afgørende betydning for den brug, der kan gøres af bogen. Overhovedet er det vel sådan, at hvis der ikke – trods alt – er en rimelig sammenhæng mellem den generelle indledning og kildeafsnit, stiller det helt andre krav til benytteren, som så selv i højere grad må tilføre benyttelsen en overordnet referenceramme (hvis en sådan da ellers ønskes!)

Isoleret kan kildeafsnittene uden vanskeligheder anvendes til en historisk perspektivering af skoleerfaringer. Jeg mener også – navnlig ihukommende den stramme strukturering – at kildeafsnittet kan danne grundlag for en pædagogik (i.e. undervisning), der vil kunne »sætte eleverne i stand til at trænge frem til det væsentlige i undervisningsområderne«, her altså skolehistorien, og herudfra opbygge en almen viden – eller med andre ord: det eksemplariske princip, jfr. »Noter«, nr. 68 (aug. 1981), s. 5. Derimod tror jeg ikke, at kildeafsnittet alene kan danne grundlag for et arbej-

de med lange linier. Dette kræver – som jeg har forstået det – at behandlingen tilføres et mere overordnet samfundsmæssigt perspektiv. Det er i bogen her gjort i den generelle indledning. Men det kræver så en højere grad af sammenhæng, end tilfældet er i bogen her, jfr. ovenfor. Selvfølgelig er det ikke umuligt at anvende de 2 hovedafsnit i sammenhæng – men det kunne have været lettere.

Nu kunne man jo hævde, at bogens anvendelse ved arbejde med lange linier udelukkende skulle baseres på indledningsafsnittet, medens den historiske perspektivering alene skulle baseres på kildeafsnittet. Men det ville være uheldigt – og formodentlig heller ikke forfatterens mening. Tanken må være en vekslen i anvendelse af de 2 hovedafsnit; kun derved kan man forestille sig en anvendelse, der udnytter en nutidig skoleerfaring til en perspektivering, der både er skolehistorisk interessant og samfundsmæssig relevant.

2 konkrete mangler skal påpeges: en fortegnelse over illustrationer og en antydning af, hvilket niveau forfatterne forestiller sig bogen anvendt på.

Det kan altid diskuteres, hvorvidt skolehistorie er det rette udgangspunkt for en perspektivering af den overordnede samfundsudvikling. At der ikke kan skabes fornuftigt overblik ved blot at undervise i hele Danmarks historie er indlysende – man må vælge en rød tråd eller et skelet, der ved at fungere som et ordnende princip kan skabe det fornødne overblik. Måske er eksempelvis temaet »familieliv« (!) noget mere velegnet? Kun brugen af bogen kan vise dette. En bedre fortæller for skolehistorie kan vanskeligt tænkes!

Erik Kann

H. C. Hansen: Poul la Cour – grundtvigianer, opfinder og folkeoplyser. Disputats.

Askov Højskoles Forlag 1985, 516 sider, 178 kr.

I en vis forstand er H. C. Hansen Poul la Cours efterfølger, nemlig som naturfagslærer ved Askov Højskole. Det er derfor ikke unaturligt, at han har studeret sin store forgænger, og da Poul la Cours formodet forsvundne arkiv dukkede op for en halv snes år siden, kunne studierne føre til en disputats.

Poul la Cour er blevet historie. Han døde i 1908, så der er næppe nogen tilbage, der har personlige erindringer om ham. Det vil stort set

også sige, at han er glemt. En opfinderindsats fra forrige århundrede har udviklingen jo forlængst overhalet, et fagligt forfatterskab fra den gang kan ikke interessere mange, og det afgørende – den personlige påvirkning – vejres hen, når de, som var genstand for påvirkningen, er borte. Skønlitteraturens og politikens navne har uretfærdigt nok lettere ved at overleve.

Så må man altså søge efter en motivering for sin interesse for Poul la Cour. Det kunne gøres ved at beskrive den sære og betydningsfulde slægt la Cour, hvis medlemmer har ydet så væsentlige og forskelligartede bidrag til dansk kultur i de sidste hundrede år, og det kunne også gøres med udgangspunkt i nutidens danske indsats på vindelektricitetsområdet, som har betydningsfulde forudsætninger i la Cours (og efter ham Arnfreds) arbejde i Askov og Dansk Vind Elektricitets Selskab. Men her bliver det Poul la Cours folkeoplysende virksomhed, der står i centrum.

Poul la Cour forlod en lovende videnskabelig karriere for at blive højskolelærer. Det var der mange, der savnede forståelse for, men det skete på et tidspunkt, da Askov havde ambitioner om at skille sig ud fra de almindelige højskoler, foreløbig ved at blive en »udvidet højskole«. Der var altså et klart perspektiv i at knytte en begavet ung videnskabsmand til skolen, og Poul la Cour følte næppe, at han brød med videnskaben og teknikken, kun at han skiftede arbejdsform. De varige spor af hans undervisning blev også sat i to langt fra uvidenskabelige bøger *Historisk Matematik* og *Historisk Fysik* (den sidste skrevet sammen med Jacob Appel), hvor han prøvede at gøre rede for matematikkens og fysikkens resultater gennem en historisk fremstilling af erkendelsesudviklingen. Bøgerne har kunnet udsendes i nye udgaver så sent som i 1960-erne.

Undervisning er imidlertid andet end grundbøger, og som ved så mange andre kender vi praktisk taget kun hans undervisning fra hans egne notater. Opgaven at meddele matematisk og naturvidenskabelig undervisning til elever stort set uden forudsætninger var selvsagt mere end vanskelig, men den var meget væsentlig som led i en folkeoplysning, der stod i udviklingens tjeneste. Allerede før han traf beslutning om at blive lærer på Askov, havde Poul la Cour holdt et foredrag på skolen om matematikkens betydning for den almene dannelse – altså ud fra en holdning, der stadig ikke er accepteret i bredere kredse. Det blev måske Poul la Cours væsentligste indsats, at han gjorde de matematisk-naturvidenskabelige fag til en ligeberettiget del af højskolens og folkeoplysningens stofområde. At virkningerne på længere sigt ikke kom til at svare til oplægget, slet

ikke på de fleste andre højskoler, er en anden og lidt trist historie.

Men der var også en verden uden for højskolen, og Poul la Cour havde en omfattende virksomhed som foredragsholder og igangsætter – det sidste på to ganske forskellige felter: den folkelige gymnastik og landdistrikternes elektrificering. Han gjorde den jævne befolkning dus med videnskaben, blev der sagt efter hans død.

H. C. Hansen skriver om foredragene denne centrale sætning: »Hvor det kun var nogle få hundrede, der havde fulgt vindelektrikerkurserne, og knap ti tusinde, der som elever på Askov Højskole havde fulgt la Cours undervisning, så var der mere end et hundrede tusinde, der havde hørt hans foredrag rundt omkring i landet«. Det er et forhold, som det er vigtigt at understrege, ikke mindst fordi der er en tilbøjelighed til at ignorere den folkeoplysning, der foregik i foredragsform i sidste del af forrige århundrede og første del af dette. Materialet til belysning heraf er kun bevaret sporadisk og bearbejdet i endnu mindre omfang, mens man har lagt stor vægt på alt det institutionaliserede. Også H. C. Hansen behandler emnet mere i forbigående, selv om han, som citatet viser, fuldt ud forstår dets betydning.

Det udvidede oplysningsbegreb, som der her er rørt ved, kunne der nok være brug for at arbejde mere med. H. C. Hansen giver en antydning af, hvad der kan gøres på området. Og så er hans disputats som helhed en betydningsfuld påvisning af en sammenhæng mellem folkeligt virke og videnskab, mellem praktiske opgavers løsning og åndelige værdier, der kunne findes i den grundtvigsk prægede del af dansk kultur- og undervisningsliv i slutningen af forrige århundrede, og som ikke bør glemmes i vor specialiserede tid, hvor enøjetheden ofte gøres til en dyd.

Poul Dam

Sigurd Skyum: Silkeborg Seminariums Historie.

Udgivet af Silkeborg Seminarium 1986. 348 s. Pris kr. 248,-. Fås ved henvendelse til seminariet.

»Mange er de personligheder, der har præget seminariet og givet det karakter, men den helt centrale skikkelse er uden sammenligning forstander P. J. M. Vinther. I virkeligheden bliver en skildring af Silkeborg Seminariums historie frem til anden verdenskrig også en skildring af forstander

Vinthers indsats og den betydning, han fik i vidt forskellige og brede kredse.»

Sådan skriver Sigurd Skyum, gennem 50 år fra 1928 til 1978 knyttet til Silkeborg Seminarium som elev, lærer og rektor, i forordet til festskriftet udgivet i anledning af seminariets 100 års jubilæum i 1986. Og andetsteds erkender forfatteren, at »alle vi efterhånden ældre mennesker, der i vor ungdom sad under Vinthers lærestol, kan bekræfte, at ægtheden og grebetheden af det, han ville indføre os i, fyldte ham og forplantedes uimodståeligt og vidunderligt ud i klasseværelset.»

Resultatet af denne grebethed er for Sigurd Skyums vedkommende udover den livslange tilknytning til og arbejde for Silkeborg Seminarium blevet det foreliggende imponerende, grundige og fornemme værk.

Den kronologisk disponerede fremstilling er opdelt i ni afsnit af stærkt varierende længde og efter forskellige kriterier, først og fremmest skiftet på forstanderposten i 1890, 1933, 1958 og 1978. Hertil kommer besættelsestiden som et særligt kapitel, samt nogle afsnit begrundet i ændringer i begyndelsen af århundredet i forholdet til den realskole, der var udgangspunktet for seminariet. Periodiseringen er dog ikke gennemført konsekvent, således rummer afsnittet om årene fra 1907 til 1933 underafsnit om økonomien fra 1894 og elevblade fra 1890. Hovedafsnittene er skildringen af seminariets guldalder fra begyndelsen af århundredet til op i 1930'erne, fremstillingen af seminariet og eleverne under anden verdenskrig, samt redegørelsen for udviklingen og problemerne 1958-1978.

Guldalderen – det var forstander Vinthers tid. Man får gennem Skyum et levende indtryk af P. J. M. Vinther og hans mangesidede virke, hans brede kontakt til grundtvigske kredse, friskoler og højskoler, hans foredrags- og udgivervirksomhed, hans engagement i forskellige foreninger, i faglig sammenhæng og ikke mindst som pædagog og lærer for seminarieelever. Når man som undertegnede har haft en nær slægtning, der gik på seminariet omkring 1920, så kan man stadfæste forfatterens udsagn, at Vinther prægede sine elever for livet – min morbroder var sandelig ikke dimitteret fra Silkeborg Seminarium, men fra Vinthers Seminarium.

Besættelsestiden bliver også et hovedafsnit i den foreliggende fremstilling. Det skyldes ikke så meget begivenhederne på det legale plan – seminariets bygninger blev beslaglagt allerede i 1943 til kaserne og seminariet var i eksil i to år – men mere det forhold, at såvel forstander som lærere og elever gik overordentlig aktivt ind i modstandsbevægelsen. Forstander Herluf Jensen var medlem af frihedsrådets lokalkomite og i den militære

byledelse. Og det lokale kartotek over aktive modstandsfolk udarbejdet i 1945 omfatter 53 af seminariets 125 elever; ifølge Skyum må tallet være noget større, idet en del af eleverne var gået under jorden og arbejdede for modstandsbevægelsen andetsteds i krigens sidste fase. Altså var mere end 50 % af seminariets elever direkte engageret i illegalt arbejde – det turde være noget af en rekord.

Igen af en anden karakter er det tredje hovedafsnit omhandlende årene 1958 til 1978, hvor det blev Sigurd Skyums opgave – »jeg stod i virkeligheden ikke overfor et valg« – som rektor Herluf Jensens højre hånd efter dennes bratte død at videreføre arbejdet som leder af seminariet. Det blev år præget af store ændringer: overgangen fra privateje til selvejende institution, udflytning til store nye bygninger på Århusbakken, planerne om samarbejde og eventuel sammenlægning med Th. Langs Seminarium (konkurrenten!), indskrænkninger og besparelser, usikkerhed og utryghed.

Sigurd Skyum er gået til værks med en imponerende grundighed. Læreransættelser, en total lærerfortegnelse for hele perioden for såvel seminariet som øvelsesskolen, statistikker over aspiranter, elever og dimittender gennem årene, analyser af øvelseskoleelevernes sociale baggrund (det kunne have været interessant med tilsvarende analyser af seminarieelevernes sociale sammensætning). Man får indtryk af, at intet kildemateriale vedrørende Silkeborg Seminarium i videste forstand har undgået forfatterens opmærksomhed, det være sig tingbøger, kirkebøger, politiprotokoller eller Jomfru Pingels flaskepost. Ingen sten lades uventdt, når det gælder om at få fastslået, om forstander Vinther fik en bøde på 10 kr. for gadeuorden nytårsaften 1899. Grundigheden giver sig udslag i en detaljerigdom, der spænder fra prisen på en rangle til forstanderens datter til ændring af seminariets indgang fra en træport til en smedejernslåge i anledning af seminariekommissionens besøg 10. september 1948 om formiddagen. Selvfølgelig liver detaljer op på en fremstilling – f.eks. omtales en skolebestyrer, der altid ledede morgenandagten med sin hustru siddende på skødet! – men detaljerne kan blive for mange og sløre billedet.

Det er karakteristisk, at Sigurd Skyum trods sin centrale placering i en stor periode af seminariets historie er meget utilbøjelig til at lade sig selv træde frem. Man får indtryk af, at han ligesom lægger bånd på sig selv. Skønt elev på seminariet 1928-32 er der ingen »jeg«-oplevelser fra elevernes liv i disse år, men måske nok nogle indpakkede personlige erindringer. Forstander Vinthers brev med ansættelsestilbuddet til Skyum i 1933 gengives med underskriften »Prøve på forstander Vinthers hånd-

skrift«. Under besættelsestiden oplyses man om, at lærerne også var med i den aktive kamp, men nærmest tilfældigt får man til sidst en oplysning om forfatterens placering i hovedkvarteret som ordonnanschef. For rektortidens vedkommende bliver billedet dog lidt anderledes, men det generelle indtryk af forfatterens holdning til stoffet er dog noget i retning af iagttagers, der »så objektivt som muligt« (forordet) samler, bearbejder og gengiver det indsamlede.

Selvfølgelig kan Skyum ikke løbe fra sit eget engagement, selvfølgelig kommer der også vurderinger og enkelte følelsesudbrud frem, men i stedet for denne personlige skyhed og bundne grebthed af emnet kunne han nok af og til mere have givet sig over til sig selv – tilstræbt objektivitet udelukker bestemt ikke personlige oplevelser, vurderinger og stillingtagen.

Institutioner og deres liv udspringer, som det er blevet sagt i anden sammenhæng, af »skabende personligt initiativ og de tidlige og rumlige formningskræfter og tvangsmæssigheder« (J. Balling). I »Silkeborg Seminariums Historie« er det personlige initiativ udmærket tilgodeset – forstanderne træder tydeligt frem, eleverne lidt mere i baggrunden –; med hensyn til udefra kommende kræfter omtales kun de skiftende seminarie-love og bestemmelser, og det gøres særdeles godt og grundigt. Men der savnes bare en antydning af et signalement af det omgivende samfund. Eksempelvis fastslås der 5 årsager til et vendepunkt i seminariernes historie omkring 1967-68: Lærermangel, vikartjeneste, HF, 1966-loven og ungdomsoprøret, hvorefter de fire første forhold får en dækkende omtale, ungdomsoprøret berøres ikke. Et ganske kort rids af dette diffuse begrebs baggrund ville have nuanceret fremstillingen af de gamle traditioners undergang omkring 1970 og fastholdt, at Silkeborg Seminarium ikke var og er en i luften frit svævende størrelse.

Men forfatteren har valgt at koncentrere sig helt og holdent om Silkeborg Seminarium, og ovenstående bemærkninger skal kun opfattes som kommentarer til et værk, der hæver sig betydeligt op over den flora af seminariefestskrifter, der har set lyset i de senere år. Sigurd Skyum noterer omhyggeligt, at forstander Vinther fik ug i historie til lærereksamen i 1884, men undlader at oplyse noget om sine egne karakterer – det skulle ikke undre mig, om han også selv fik samme karakter i faget ved det grønne bord i 1932.

»Silkeborg Seminariums Historie« er blevet et fornemt værk: 348 sider med tospaltet tekst i A4 format, fin lay-out og med mere end to hundrede illustrationer. Endog tegninger af Asger Jorn forekommer i festskriftet

– hvilket andet seminarium kan prale af en sådan kunstner blandt sine tidligere elever? At prisen er steget betydeligt i forhold til de tidligere festskrifter – 2 kr. i 1911 og 3,75 i 1936 – er der ikke noget at sige til i betragtning af indhold og udstyr.

Viggo Larsen

Bonden, kirken og skolen. Ved Jens Holmgaard.

Udgivet af Landbohistorisk Selskab i samarbejde med Historisk Samfund for Viborg Amt. 1986. 160 sider.

Efter Struense-tidens korte og hektiske liberalisering (1770-72) satte en konservativ reaktion ind. Det mærkedes bl.a. gennem forberedelse af en ny helligdagsforordning til afløsning af Christian 6's – i øvrigt meget stramme – sabbatforordning fra 1733. Danske Kancelli indhentede 1773 i den anledning udtalelser fra Københavns politimester, stiftsbefalingsmanden over Bergen stift og biskopperne over Sjællands stift og Viborg stift. Viborgbispen Christian Michael Rottbøll bad provster og præster i stiftet, der dengang omfattede Himmerland, Salling og en del af Ommer-syssel, om oplysninger vedrørende befolkningens kirkegang og søndagsliv, om skoleforholdene og om forslag til forholdsregler, der kunne stramme kirketugten.

Landbohistorisk Selskab har nu sammen med Historisk Samfund for Viborg Amt udgivet præsteindberetningerne fra det jyske stift. Udgivelsen, der er besørget af fhv. landsarkivar Jens Holmgaard, har fået titlen »Bonden, kirken og skolen«. Bogen imødekommer den voksende interesse for mentalitetshistorie og er med til at belyse nordjyske landboforhold.

Både som kirkehistorisk og som skolehistorisk kilde er bogen værdifuld.

Den enevældige konge og den ortodokse statskirke havde gjort sig ihærdige anstrengelser for at disciplinere befolkningen og kultivere menighedsmands sæder. Men de strenge bestemmelser (Menighedsforordningen 1629, Danske Lov 1683 og den nævnte sabbatforordning, der blev til under pietismen), fandt ikke folkelig tilslutning.

Det er i hvert fald det indtryk, præsteindberetningerne giver. Der lyder samstemmende beklagelser over forsømmelser af kirkegangen, som efter sabbatforordningen var tvungen. Kirkegængernes opførsel synes desuden at have været et problem. Der klages bestandig over, at kirkefolket fordrev tiden på kirkegården. Først når præsten gik på prædikestolen kom de

ind. Så såre hans prædiken var til ende, forlod flertallet kirken. Denne stimen ind og ud og skramlen med træsko har virket generende. Og det er forståeligt, at flere præster også af den grund foreslog kirkedøren låst ved begyndelsen af prædikenen.

På den anden side må det vel også erkendes, at bønderne under det strenge hoveri havde andet at bruge tiden til end at overvære de langtrukne gudstjenester. Indberetningerne fortæller om såvel arbejde for husmænd, der ikke selv havde trækdyr, kørsel med tørv eller korn o.m.a.

For at komme disse helligdagsmisbrug til livs og i øvrigt skærpe kirketugten foreslog adskillige præster medhjælperinstitutionen skærpet. Efter menighedsforordningen – og gentaget i Danske Lov – skulle der i hvert sogn udpeges to af »de gudfrygtigste, bedste og vederhæftigste sogne-mænd« til kirkeværger og præstens medhjælpere. De skulle være med til at håndhæve kirketugten, ikke blot i kirken, men også i forbindelse med helligdagsadfærd i øvrigt. Heinrich Ussing er i »Kirkeforfatningen i de kongelige danske Stater« 1787 inde på, at institutionen ikke fungerede. Undertiden blev der ikke udpeget medhjælpere, mente han. Dette indtryk bekræftes ikke af præsteindberetningerne. Medhjælperne omtales mange gange, men der er heller ikke tvivl om, at ordningen ikke fungerede efter hensigten. Medhjælperne havde dog andre opgaver, bl.a. i forbindelse med fattigsager og udfærdigelse af mandtalslister. Desuden en enkelt tilsynsopgave i skolerne. F. Elle Jensen, der med »Bidrag til Medhjælperinstitutionens Historie« (Kirkehistoriske Samlinger VI rk., 5. bd. 1945-47), beskrev ordningen, gjorde ikke brug af præsteindberetningerne. Så derfor føjer udgivelsen nyt til vor – i øvrigt begrænsede – viden om institutionen. Udgiveren synes dog ikke at interessere sig meget for institutionen, der formentlig er en af forudsætningerne for både vort skoletilsyn og vort lokalstyre i øvrigt.

Biskop Rottbøll pålagde stiftets præster og provster at oplyse om »skolevæsenets forfald eller upassende indretning«. Indberetningerne indeholder da også en række oplysninger om skoleforhold. Oplysninger, der bekræfter det hidtidige indtryk af skolen i slutningen af 1700-tallet:

Der fandtes skoler de fleste steder i stiftet, omend der ofte var tale om omgangsskoler. Dog klages der jævnt tit over lange og vanskelige skoleveje. Det var almindeligt, at der kun var skolegang om vinteren, og selv da var søgningen til skolen meget begrænset. Nogle præster klager over, at børnene først kom i skole, når konfirmationen stod for døren, andre over, at det kun var de yngste, der søgte skolen.

Den sociale slagside kommer frem i nogle bemærkninger om, at gårdmandsbørnene var de flittigste til at gå i skole, mens husmandsbørn kun i ringe omfang eller slet ikke kom. Årsagen hertil angives at være tiggeri og arbejde for andre, eller en sådan fattigdom, at børnene ikke havde tøj, de kunne vise sig i på skolen eller beskytte sig med i de kolde dage til og fra skole.

For at begrænse skoleforsømmelserne foreslog flere præster mulktstraffen strammet op og præstens medhjælpere til at inddrive bøderne. Her synes medhjælperne således at skulle indgå i skoletilsynet.

Det korte skoleår og de mange forsømmelser i det daglige måtte naturligt indvirke på læsefærdigheden. Den var ikke stor, hvad flere af indberetningerne nævner.

Lærerlønnen var lille og lærerne uden uddannelse. Ofte var de uden interesse for arbejdet, da de aldrig vidste, hvor længe de kunne blive i tjenesten.

Nogle af indberetningerne synes at antyde, at konfirmationen var en motivation til at søge skolen. Men der klages samtidig over en overvældende mangel på både læsefærdighed og kundskab om kristendommen, når konfirmationsforberedelsen begyndte.

Skolen var med sin meget stærke betoning af den religiøse belæring en del af enevældens kulturpolitik. Den kom derfor til at dele skæbne med helligdagslovgivningen. Indberetningerne dokumenterer i hvert fald massivt præsternes oplevelse af uvilje mod den centralt styrede påvirkning.

Peter Ussing Olsen

Karen Stougaard Hossy:

Det københavnske Asylselskabs første år.

Kbh. 1985. Distribution: Nansensgade Antikvariat. Ill. 92 s.

I anledning af 150 året for oprettelsen af Det københavnske Asylselskab (DkA) udgav selskabet i 1985 en meget fint illustreret lille bog. Bogen, der omhandler DkA's første år, er udarbejdet af cand. mag. Karen Stougaard Hossy med mag. art. William Thomassen som medforfatter til det første afsnit.

I bogen berettes om oprettelsen af DkA i en tid, der politisk var påvirket af julirevolutionen i Frankrig i 1830 og provinsialstændernes indførelse i 1831. Vi hører om de tanker, som initiativtagerne – alle kendte mænd

fra det københavnske borgerskab – gjorde sig i forbindelsen med oprettelsen af asyl for den fattige arbejderbefolkningens småbørn, om oprettelsen af de første asyl, om deres omgivelser og indretning og om den specielle pædagogik, der udvikledes til brug i disse daginstitutioner. Endelig hører vi om børnenes dagligdag i asylerne og om deres sociale baggrund. Bogen afsluttes med gengivelsen af H. C. Andersens digt fra 1843 om asylbarnet og en oversigt over de asyl, der siden 1835 er blevet oprettet i asylselskabets regie.

Centralt i bogen står forfatterens forsøg på at give et mere nuanceret billede af de tidlige asyleres formål og praksis end det hidtil har været tilfældet. De ser dem ikke blot som sociale foranstaltninger, der skulle beskytte gadens børn fra fysisk og moralsk fordærv eller foranstaltninger, der skulle gøre det muligt at frigøre kvindelig arbejdskraft fra barnepasning. Asylerne var i følge forfatterne primært pædagogiske institutioner. Man udarbejdede en speciel asylpædagogik, hvor indhold og metoder dels blev hentet fra skolelovene af 1814, dels var grundtvigsk inspireret med vægt især på den mundtlige fortælling og på sangen. Disse sidste blev iøvrigt for en stor del skrevet af B. S. Ingemann på opfordring af en af asylstifterne, teologen P. Rørdam, da man manglede sange beregnet for mindre børn. Med deres specielle småbørnspædagogik kom asylerne i følge forfatterne til at fremstå som en kritik af den offentlige skole og dens måde at forvalte skolelovene på.

Men hvorfor gøre småbørnsasyl til skoleforberedende institutioner? En af de toneangivende asylstiftere, juristen H. Feddersen, så i asylerne en mulighed for »at stille alle de fremvoxende Sjæle omtrent paa een Linie«. (s. 15) Men selvom Feddersen i sin samtid ikke var alene med et sådant synspunkt, var oprettelsen af asylerne snarere, som det også vises i bogen, et forsøg på så tidligt som muligt at gribe ind i arbejderbørnenes opdragelse for at gøre dem til gode, kristne arbejdere, der ville blive i stand til at opfylde tidens krav til en mere disciplineret arbejdskraft.

En anden og ny dimension er også den politiserende tendens, som forfatterne mener oprettelsen af DkA var udtryk for. Hvor landets to første asyl fra hhv. 1828 og 1829 var filantropiske foretagender, lagde initiativtagerne til DkA vægt på at gøre de nye asyl til offentlige institutioner. At oprette og drive disse asyl skulle være en samfundsopgave. Forfatterens konklusion er derfor, at DkA's asyl var et borgerligt pædagogisk eksperiment, som den politiske opposition bevidst iværksatte for at de-

monstrere deres ansvarlighed overfor nye samfundsopgaver og deres evne til at forvalte dem.

Ud over at kaste et nyt lys over asylernes formål er bogen også spændende læsning, fordi den fører os ind i de tidlige asylbørns verden – desværre ikke gennem børnenes egne oplevelser, da sådanne ikke findes overleveret, hvad forfatteren også beklager, men det er jo så ofte vilkårene for historisk barneforskning. Forfatteren formår dog alligevel at give os et indtryk af, hvordan det var at være asylbarn bl.a. gennem detaljerede beskrivelser af de fysiske rammer og af dagligdagen med dens opdeling i leg, undervisning og beskæftigelse med forskelligt håndarbejde. Til at styre den store børneflokk, der var på ca. 120-250 børn, var der kun ansat en bestyrerinde og en ung kvindelig medhjælp, 2 hvis børnetallet var over 200. En time om dagen undervistes børnene af forskellige mænd, heriblandt flere af asylstifterne. Men med så få voksenansatte er det ikke underligt, at den såkaldte asyltrappe, der kunne rumme op til 150 børn, som så kunne overvåges af en enkelt person, blev konstrueret netop til disse institutioner.

Forfatteren viser, at børnene hovedsagelig kom fra hjem, hvor fædrene var håndværkersvende eller arbejdsmænd eller fra hjem, hvor moderen var enlig. Interessant er oplysningen om, at DkA helt fra starten modtog børn af ugifte kvinder, mens sådanne »uægte« børn ikke blev optaget i et asyl som Caroline Amalies fra 1829. Hvorfor denne forskel?

Bogen om DkA er skrevet i et let tilgængeligt sprog og er læseværdig både for fagfolk og for enhver anden, der interesserer sig for børns vilkår i samfundet. Ud fra et forskningsmæssigt synspunkt er der dog noget jeg savner: bedre kilde- og litteraturhenvisninger, der for det sidstes vedkommende helt glimrer ved deres fravær. Nok påpeger forfatteren, at tidligere udgivet litteratur er sparsomt, men alligevel!

Nete Balslev Wingender

Alfred Lehmann – en psykologisk pioner. Festskrift med bibliografi.

Københavns universitet. 56 sider.

Udviklingslinier i DANSK PSYKOLOGI fra Alfred Lehmann til i dag.

Gyldendal. 303 sider.

De to bøger er udgivet i anledning af Psykologisk Laboratoriums 100-års dag d. 1. september 1986. De er begge redigeret af Ib Kristian Moustgaard, den første sammen med Lis Nørgaard Christoffersen, den anden sammen med Arne Friemuth Petersen.

Festskriftet indeholder en selvbiografi, som professor, dr. phil. Alfred Lehmann (1858-1921) skrev i 1918 i anledning af, at han havde fået tildelt ridderkorset.

Alfred Lehmann var af uddannelse polytekniker. Allerede i sin studietid interesserede han sig for de naturvidenskabelige, eksperimentelle metoders anvendelighed i psykologien, i 1884 erhvervede han doktorgraden med disputatsen »Farvernes elementære Æstetik«, og i 1886 indrettede han et »psykofysisk« laboratorium, som senere blev til Psykologisk Laboratorium, K.U. Dermed var psykologien etableret i Danmark som selvstændig videnskab, kun få år efter at verdens første psykologiske laboratorium var oprettet af Wilhelm Wundt i Leipzig, hvor Lehmann havde været på studieophold i 1885. Dansk psykologi er altså fra begyndelsen en eksperimentel, empirisk naturvidenskab,

Da der i stigende grad i de forløbne 65 år efter Lehmanns død har været en antipositivistisk tendens i dansk psykologi – kulminerende efter -68-oprøret – er det næppe for meget sagt, at stifteren har været på det nærmeste ukendt eller ugleset af den overvejende del af danske psykologer. På denne baggrund virker det næsten overrumplende at læse den af Lis Nørgaard Christoffersen udarbejdede bibliografi, omfattende ca. 150 bøger og artikler af og ca. 30 artikler om Lehmann. Man bliver klar over, at han foruden at være pioner også var original og imponerende alsidig. Hovedværkerne er skrevet på tysk (enkelte også oversat til russisk og ungarsk), og et af dem, *Aberglaube und Zauberei, Overtro og Trolddom*, fra 1896 i 6 bind, er i 1986 udkommet i 5. oplag på tysk! Foruden at være en af de få internationalt kendte danske psykologer er han således også stadig aktuel i en tid, hvor overtro og trolddom atter breder sig.

I overensstemmelse med bestemmelsen af psykologien som en psykofy-

sisk videnskab handler alle Lehmanns værker på en eller anden måde om forholdet mellem sjæl og legeme. Meget summarisk drejer det sig om følgende emner foruden overtro og trolddom: sansninger og følelser, hypnose og drømme, psykofysiologi og neuropsykologi, relationer mellem fysisk og psykisk arbejde (psykotechnik) og børnepsykologi. Han skrev flere store lærebøger, bl.a. en almen psykologi og en udviklingspsykologi (til brug for seminarierne, hvor han virkede som censor i 20 år).

»*Udviklingslinier i DANSK PSYKOLOGI fra Alfred Lehmann til i dag*« er en interessevækkende bog. Den er interessant derved, at den fremdrager nogle perspektiver i dansk psykologi, som nok har været oversete. Som uddannet på Psykologisk Laboratorium i slutningen af 50'erne og begyndelsen af 60'erne er man først og fremmest præget af »Københavnerskolen«, en holistisk-fænomenologisk psykologi, som er mere teoretisk end praktisk orienteret. Rubin, Tranekjær og From, Lehmanns efterfølgere, nærmest advarede de studerende mod at anvende psykologien i praksis (dette være sagt uden malice, da det var udtryk for en nøgtern og renlivet holdning til psykologien som videnskab). Men set i et historisk perspektiv har københavnsk og dermed dansk psykologi fra begyndelsen været særdeles praktisk orienteret, for det var netop den udviklingslinje, Lehmann anlagde ved at fremhæve psykologiens *muligheder*. Man kan så sige, at hans efterfølgere fulgte linjen op ved at fremhæve psykologiens *begrænsninger*. Noget egentligt brud er der således ikke tale om. En skoling inden for denne københavnske tradition er ikke så værst, når det drejer sig om anvendt psykologi. Herom vidner et par fortrinlige artikler i bogen, nemlig Poul Vidriksens om Lehmanns betydning for dansk arbejdspsykologi og Jørgen Termøhlens om flyvepsykologiens udvikling (Lehmann endte nemlig sin karriere med at udarbejde psykotekniske prøver for flyvere).

Den grundforskning, som Lehmann baserede den anvendte psykologi på, er i bogen på meget kompetent måde beskrevet og bedømt af Rolf Willanger og Ib Kristian Moustgaard.

I forbindelse med den praktiske anvendelse er der grund til særligt at fremhæve en artikel af Harald Torpe: »Pædagogisk psykologi i 100 år«. Mens bogens øvrige artikler mest har uddannelseshistorisk interesse i relation til psykologiuddannelsen har denne artikel også skolehistorisk interesse.

Med Torpes grundige redegørelse og store overblik er der i dobbelt

forstand skrevet et nyt kapitel i og om dansk skolehistorie. Fra begyndelsen har psykologiens største anvendelsesområde været skolen. Lehmann skrev i 1913 en lærebog i pædagogisk psykologi, »Den individuelle sjælelige Udvikling«, som Torpe giver en positivt-kritisk omtale. Lehmann var medstifter af »Foreningen for eksperimentel Pædagogik« (1914) og underviste fra 1914-19 i eksperimentel pædagogik på D.L.H. I 1913 blev den, der først og fremmest videreførte pædagogisk psykologi, R. H. Pedersen, knyttet til Lehmann som videnskabelig assistent. Han nedsatte i 1924 »Udvalget for skolepsykologiske undersøgelser«, og dermed var grunden lagt for dansk skolepsykologi, som uden sammenligning har været det mest ekspanderende område inden for anvendt psykologi. I 1944 oprettedes cand. psych.-studiet, som var tilrettelagt for lærere med sigte på skolepsykologisk virksomhed, og samtidig oprettedes et 18 timers årskursus i anvendt psykologi på D.L.H. Der opstod herefter et noget anspændt samarbejde mellem K.U. og D.L.H., som imidlertid blev afbrudt, da skolepsykologuddannelsen blev oprettet på D.L.H. i 1965.

Da nu forholdet mellem K.U. og D.L.H. er så relativt udførligt omtalt, kan det undre, at Torpe helt forbigår den faglige strid mellem Tranekjær og K. B. Madsen, som udspandt sig i begyndelsen af 60'erne. Dels betegnede denne strid et vendepunkt i dansk psykologi, som herefter udvikler sig forskelligt på K.U. og D.L.H., dels blev det mere end nogen anden K. B. Madsen, som kom til at præge skolepsykologuddannelsen og psykologiundervisningen på seminarierne i den kommende tid. Dertil kommer, at K. B. Madsen er en af de få internationalt kendte danske psykologer efter Lehmann, så også af den grund kan det undre, at han ikke omtales.

Men ellers bærer artiklen præg af Torpes indgående kendskab til psykologiens uddannelseshistorie, centralt placeret som han var igennem de mange år som rektor for D.L.H. Med sin aldrig svigtende diplomatiske sans beskriver Torpe de forskellige studieordninger neutralt og nøgternt med særligt henblik på psykologiens anvendelse i pædagogisk praksis, herunder det skolepsykologiske område. Måske aner man mellem linjerne en vis tvivl, om udviklingen er gået i den rigtige retning. Artiklen munder ud i et klart markeret standpunkt: Pædagogisk psykologi er fundamentalt set psykologi, (ikke pædagogik), og derfor skal nytænkning vedr. undervisning og opdragelse komme fra almen- og udviklingspsykologi. Tendenserne gennem 70'erne og 80'erne er gået i den modsatte retning: Man har taget pædagogiske problemer op til overvejelse og undersøgt, hvilke psykologiske faktorer der indgår. Hvis man skulle sige det mindre diploma-

tisk end Torpe, så forsømmer man i uddannelserne i dag den teoretiske og empiriske indføring i psykologi.

En artikel af Hans Vejleskov og Thomas Sigsgaard om udviklingspsykologien i Danmark siden Lehmann lider af den mangel i en uddannelseshistorisk sammenhæng, at forfatterens egen store indflydelse på udviklingen ikke fremgår tydeligt, men sådan må det vel være. Efter en systematisk kronologisk gennemgang af udviklingspsykologisk litteratur med hovedvægten på Lehmanns ovenfor nævnte værk fra 1913 og med en ret udførlig omtale af Vilhelm Rasmussens, Sigurd Næsgaards og S. A. Tordrups lærebøger samt af Franz Froms kritiske holdning til den etablerede børnepsykologi forsøger Vejleskov og Sigsgaard at anskue udviklingen retrospektivt. De når frem til en forsigtig konstatering af, at det er rimeligt at tale om en særlig dansk udviklingspsykologisk tradition, men det står ikke helt klart, hvad det er, der kendetegner den. Et af kendetegnene fremhæves dog, nemlig at udviklingspsykologien herhjemme står i gæld til klinisk psykologi.

Blandt mere teoretiske problemer, som Lehmann beskæftigede sig med, var dem der knyttede sig til hypnose, søvn og drømme. Disse emner har Poul Røpke og Erik Schultz på udmærket måde behandlet og ført linjerne op til nutiden i overensstemmelse med bogens titel. At det i Schultz's artikel om søvn og drømme bliver Franz From, der får hovedrollen, er velbegrundet, da Froms lille bog »Drøm og neurose« fra 1951 er blevet et skelsættende værk.

Endv. er emnet »det æstetiske« blevet behandlet i en glimrende artikel af Bjarne Sode Funch. Han giver et præcist signalement af Lehmanns disputats og fortsætter derpå med omtale af Victor Kuhr, Edgar Rubin, K. Holt Hansen, Martin Johansen og Torsten Ingemann Nielsen. Jo, selv om æstetiske spørgsmål ikke har nogen fremtrædende plads i dansk psykologi, kan der dog skimtes en udviklingslinje. Man får håbe, at Funch vil føre denne linje videre, han synes at have forudsætninger for det.

Bogen afsluttes med en relevant og udførlig redegørelse for bibliotekerne og dansk psykologi af Birger Hjørland.

Som det altid har været fremhævet i dansk psykologi, er helheden andet og mere end summen af delene, og trods mange interessante og væsentlige artikler fremtræder bogen som helhed som et mærkeligt heterogent værk uden nogen hovedlinje. Titlen er alt for prætentios og misvisende: Dansk psykologi er meget andet og mere end de emner, der behandles i bogen, og viden skabes og anvendes også andre steder end på K.U. og D.L.H.

Århus universitet og universitetscentrene er f.eks. ikke nævnt med et ord i bogen. Og hvad de hundrede år »fra Alfred Lehmann til *i dag*« angår, så ville det for en del af artiklernes vedkommende have været mere på sin plads, om de var udkommet i forbindelse med 75 års jubilæet. Hele den udvikling (eller de tilbageskridt, som man nu ser på det), som har fundet sted efter 1968 er næsten helt forsømt.

Endelig virker tre lange artikler noget malplacerede i sammenhængen. Det drejer sig for det første om en artikel om følelser på basis af Shand's lov nr. 64, som er temmelig uforståelig og irrelevant. For det andet drejer det sig om en i og for sig velskrevet og spændende artikel, der mest handler om Melloni-sagen – en kuriøs episode i Froms og Tranekjærs løbebane – samt om en illusionist og tryllekunstner ved navn Faustinus, men mindst om Lehmanns hovedværk, »Overtro og Trolddom«, som derved bliver underligt negligeret i bogen. For det tredje en artikel om Ludvig Feilberg, en ingeniør og filosof, som ikke kan siges at have haft nogen indflydelse på dansk psykologi i de forløbne 100 år.

Bogens største kvalitet består i, at den løfter sløret for en af Danmarks største, men hidtil ret upågtede psykologer. Som historisk dokument er den af begrænset værdi, »udviklingslinjerne« har mest karakter af strejftog.

En mere gedigen uddannelseshistorisk oversigt findes i Simo Køppes bog: *Psykologiens udvikling og formidling i Danmark i perioden 1850-1980*, Gad 1983. De to bøger vil kunne supplere hinanden fint.

Peter Lauridsen

Tinne Vammen: Rent og urent, hovedstadens piger og fruer 1880-1920.

298 sider. Gyldendal 1986, Pris 248 kr.

Rent og urent handler om piger og fruers liv i hovedstaden fra 1880-1920. Den er et brudstykke af samfundshistorien, som er ukomplet. Denne vil blive »fuldere« og få større dimensioner af at inkludere kvinderne, s. 9. Tinne Vammen vil her inddrage dem ved at behandle piger og fruer. Hun vil stille spørgsmål om, hvad husarbejde betød for herskabshjems lønnede hjælp og fruer, hvilke spor det afsatte i følelser og bevidsthed, og – handlinger og organisering.

Tinne Vammen har gennemgået et omfattende trykt og utrykt materiale

for at besvare spørgsmålene, fx. Tjenestepigeforeningens arkiv, Husligt Arbejderforbunds arkiv, pensionisterindringer og politiets arkiv vedr. »of-fentlige Fruentimmer«. Og hun vil behandle dette fra flere forskellige videnskabelige indfaldsvinkler. Etno- og mentalitetshistorie vil blive kombineret med socio- økonomiske og organisationshistoriske tilnærmelser for at belyse »lighederne, forskellene og det mangetydige i kvinders situation«, også s. 9.

Vi starter i en beboelsesejendom i Sølvgade nr. 30, vi møder beboerne i forhus og baghus, vi informeres om tyendeloven og om fruernes, enepigernes, stuepigernes, ammernes og goldammernes gøremål, om hvad opfattelserne af, hvad den »gode pige« var, og om hvorledes dette ændrede sig, om »tjenestepigemoderskab«, seksuelle normer og prostitution og om Københavns tjenestepigeforening. Og hele dette rige stof er suppleret med gode billeder og statistik. Kort sagt, vi kommer vidt omkring og får meget at vide.

Tinne Vammens konklusioner, som hun desværre når frem til via nogle analyser, der sprogligt set både er tunge og uforståelige, er, at til trods for mere filantropiske bestræbelser og også tjenestepigeforeningens forsøg på at gøre aktiviteten til et fag med skoler og uddannelse og dermed hæve standens status, blev det »herskabelige herredømme« retfærdiggjort ved »en særlig forbindelseslinje mellem urent og arbejderkvinder«. Tjenestepigerne var af en »lavere« uddannet og uciviliseret art (forfatterens citationstegn). Og civiliseringen af tjenestepigerne skulle foregå oppefra – og nedad. Samtidig er fortidens tjenestepigeerhverv blevet til en række kvindeerhverv i vore dage, – husmoderafløser, hjemmehjælper, rengøringsassistent osv., s. 258 og 260. Og disse fags status kan nok have noget at gøre med det i sin tid urene arbejde.

Det er spændende konklusioner. Samtidig synes jeg ikke, man kan sige, at stoffet hermed er færdigbehandlet. Fruerne står undervejs langt klarere aftegnet end pigerne, både når det gælder den daglige arbejdsgang og særlige begivenheder som fødsler. Dette er en skam. En fyldigere beskrivelse af arbejdsdagen mangler jeg både a.h.t., hvad de og dermed hovedstadens reproduktion betød for samfundsøkonomien, men også fordi det ville være interessant at komme tættere på hverdagslivet. Og dermed ikke bare pigernes hverdag i herskabshjemmene, men også i håndværkerhjemmene og hos de mindre forretningsdrivende. – Så ville vi have fået mere at vide om, hvilke spor husarbejde også afsatte på deres kroppe. – Det er mit indtryk, at det anvendte materiale kunne have givet meget af dette.

Men Tinne Vammens hovedinteresse synes at have været klasse modsætningen mellem herskabshjemmene og pigerne og de kultur- og normsammenstød, som måtte følge deraf. Og så er det andet ikke kommet frem i lyset.

Når Rent og urent anmeldes i denne sammenhæng, er det fordi tjenestepigen og senere husassistenten nok var i tjeneste og jævnlige blev udnyttet. Men hun deltog også i et ikke formaliseret uddannelsesforløb til husarbejde, mor og kvinderolle. Og i disse år er der stærke kræfter i gang for at formalisere forløbet, hjemkundskab indføres i folkeskolen i byerne, i Københavns Kommunes Aftenskole, og husholdningsskoler oprettes på privat initiativ. Men det daglige husarbejde blev ikke dengang, og er aldrig blevet et fag til trods for, at det er en samfunds nødvendighed, at arbejdet udføres. Spørgsmålet om, hvorledes vi i dag, – og tidligere, kvalificerer hinanden til forskellige nødvendige samfundsopgaver, om kvalificeringen er bevidst tilrettelagt og offentligt finansieret og styret eller en ikke formaliseret del af hverdagen viser, for mig at se, hvorledes vi prioriterer løsninger af forskellige samfundsopgaver. Dette er derfor vigtige områder inden for både samfunds- og uddannelseshistorien. Tinne Vammen berører denne side af tjenestepigeforholdet, men gør det ikke til genstand for fyldigere behandling. Var pigernes hverdag blevet synligere og piger i andre hjem end herskabshjemmene blevet behandlet, ville der have været stof til denne problemstilling.

Ellen Nørgaard

Træk af skoleudviklingen i Helsingør 1857-1986.

Erik Gøbel: Træk af skoleudviklingen i Helsingør 1857-1970.

P. E. Hermansen: Skoleudviklingen 1970-1986.

Særtryk af Helsingør Kommunes Museumsårbog 1985, Helsingør 1986, 152 sider, ill.

Helsingør er nok den købstad her i landet, der har sin skoleudvikling bedst beskrevet. Det skyldes først og fremmest *Laurits Pedersen*, der fra 1896 til sin afsked i 1938 var ansat ved Helsingør kommunale skolevæsen. I hans eget historiske forfatterskab og i dansk skolehistorisk litteratur indtager hans værk *Almueundervisning i en dansk Købstad fra Reformationen til vore Dage*, 1909, en smuk plads takket være arkivalske undersøgelser af såvel offentlige som private skoler i byen. Skildringen af sidste halvdel

af forrige århundrede er dog kun en oversigt, der måtte indbyde til ny behandling.

Opgaven blev taget op af tidligere viceskoleinspektør *Erik Gøbel* († 1987). I den foreliggende bog har han skildret udviklingen frem til kommunesammenlægningen 1970, hvor Tikøb kommune indgik i Helsingør. Tiden derefter er beskrevet af skoledirektør *P. E. Hermansen* i en god oversigt over forandringer i byggeaktivitet, elev- og lærerforhold i Helsingør kommunes folkeskoler.

Hovedparten af bogen er Erik Gøbels. Han har inddraget både trykt og utrykt materiale – ikke mindst for den ældre del af perioden har det utrykte været givende. Han har været i byrådsforhandlinger, lokalaviser og lokale erindringer. Billederne illustrerer i høj grad livet i skolerne.

Resultatet er blevet en velfortalt skildring, der sætter skoleudviklingen ind i en lokal sammenhæng – ned- og opgang i byens erhvervsliv – og samtidig har et vist perspektiv ud til samfundet uden for Helsingør: Spørgsmål om skolepenge, privatskoler og forholdet til latinskolen, gymnasiet.

Med rette fremhæver Gøbel den nye skoleordning, der blev vedtaget i 1910. Forarbejdet var gjort af skoleinspektør Thorbjørnsen og rektor Krüger i en betænkning fra 1906 om den praktiske gennemførelse af almenskoleloven fra 1903. I Helsingør blev herefter oprettet et kommunalt skolevæsen, der omfattede både folkeskolen og den højere almenskole, – altså een skole i to afdelinger. Undervisningen blev gratis i folkeskolen og mellemskolen, optagelse i mellemskolen kunne finde sted uden prøve, fripladser i real- og gymnasieklasser, fællesundervisning for drenge og piger samt udskillelse af de kirkelige funktioner fra skoleinspektørembedet. Det er en rigtig vurdering, som lektor Hakon Müller senere (1933) gav: »Helsingør havde hermed fået landets utvivlsomt mest demokratiske skoleordning, som siden da har stået sin prøve og nydt tilslutning og tillid fra alle politiske partiers side«.

Det er en letlæst og indholdsrig bog.

Vagn Skovgaard-Petersen

Johannes Madsen: Herlufsholm Sogns Landsbyskoler 1699-1970.

Eget forlag 1986. 128 sider, ill., kalligraferet (skønskrevet).

Ekspedition: Georg Christensens Boghandel, Næstved.

I 1925 skulle Lille Næstved Skole udvides. I den forbindelse måtte et lille udhus fra 1828 vige pladsen. Herved kom rare sager for dagens lys, diverse protokoller samt en embedsbog, der for årene 1805-1829 var ført af skolens første seminarieuddannede lærer, Poul Handrup.

Denne embedsbog blev udgangspunkt for overlærer Johannes Madsens studier i Herlufsholms sogns skolehistorie. Han oversatte den fra dens gotiske håndskrift i 1983 og gik på jagt i arkiverne – især Landsarkivet for Sjælland og det lokalhistoriske arkiv i Næstved, her bistået af A. Strange Nielsen – efter oplysninger om skoler, lærere og elever. Visitatsbøger, forhandlingsprotokoller og korrespondance mellem skolemyndighederne er gennempløjet, hertil føjes den trykte litteratur, bl.a. talrige årgange af lokalaviserne.

Det er lykkedes Johannes Madsen at finde frem til en rigdom af oplysninger, dokumenter, billeder og bygningstegninger. Alt dette er grundlaget for den foreliggende bog, der afsluttes med de nødvendige fortegnelser og registre samt – for læseren svært nyttige – kronologiske oversigter over de fire skoler: Lille Næstved Skole, Ladby Skole, Holsted Skole, og Ny Holsted Skole. I disse oversigter anføres data om skolebygninger og om elevtal samt en series magistrorum, altså en fortegnelse over de ansatte lærere – for de førstnævnte skoler helt tilbage til 1600-tallet.

Fremstillingen er opdelt i tre store afsnit: Under godset og kirkens styre 1699-1841; Under embedsmændenes og de folkevalgtes styre 1841-1899; Fra landsbyskoler til byskoler 1899-1970.

Vi følger i bogen udviklingen fra den første landsbyskole, der blev bygget på Vridsløse kirkegård i 1698, og de følgende fra 1773 i Lille Næstved, Holsted og Ladby. Indimellem får vi glimt af lærerskæbner. I 1789 skrev Niels Bützow: »Den fugtige bolig har ødelagt mit helbred og provstens chikaner og forfølgelser går mig på... Han er ikke en mand, der kan tage imod fornuft, og når man vil forsvare sig, skælder han kun ud«.

Adskillige af kirkens mænd var dog gode støtter for skolerne. Biskop N. E. Balle var en af dem. Han var på besøg flere gange. I år 1800 skrev han: »Nogle Børn udmærkede sig ved forstandige Svar af Lærebog og kunne forklare sig ved Katekisation. De læste godt og kunne gøre rede for det, de læste. Skoleholder, Kirkesanger Handrup giver god Undervis-

ning og katekiserer meget godt«. Og på nærmeste hold var sognepræst Morten Henrik Petersen den ihærdige talsmand for forbedringer i sognets skoler i årene 1808-1844. Johannes Madsen giver ham den karakteristik: »I forhold til lærerne var han mere venen end den overordnede, altid parat til støtte«. Sognet fik gode lærere i de år, den seminarieuddannede Mads Christensen i Ladby var formentlig den dygtigste i hele amtet.

De nævnte eksempler skal vise Johannes Madsens fremgangsmåde: mange citater, konkrete oplysninger og karakteristikker. I stort og småt følges sognets skoler, kirkens og befolkningens holdninger. Der er adskillige sager om forsømmelse. Vi følger skolerne frem til kommunalreformen i 1970, hvor Herlufsholm blev indlemmet i Næstved kommune, og til indvielsen af den moderne Kalbyris skole.

Man kan nok sige, at bogen har en slags tese, hvorved perspektivet bliver større: Herlufsholm sogn var lidt bedre med hensyn til skoler end andre sogne. Lønningerne tiltrak gode lærere, og skolevæsenet fik støtte gennem tilknytning til Herlufsholms Stiftelse og Næstved købstad. Det argumenteres der for.

Der er enkelte småfejl i bogen (almenskolelov er blevet til almueskolelov, Forchhammer var rektor til 1892, ikke til 1909 o.l.). Hovedsagen er, at det er en interessant og velfortalt skolehistorie, som mange – især fra Næstvedegnen – bør læse. Den giver indsigt i vor skoles rødder.

Vagn Skovgaard-Petersen

»Som jeg husker tiden«. Lærere fortæller.

Udg. af Skolehistorisk Samling. Viborg Amtskommune. 1984. 132 sider.

Gennem de senere år er der i Viborg opbygget et skolehistorisk arkiv under Viborg amtskommune. Det dækker det område, der i dag omfattes af amtskommunen.

I 1983 henvendte arkivet sig til en række pensionerede lærere og bad dem fortælle om deres aktive tid i skolens tjeneste. Det er der kommet en hel del interessante beretninger ud af. Vi kommer nær på livet i og omkring skolen, set gennem erindringen.

Bogen består af 22 erindringer, gengivet i maskinskrift. Nogle af dem er meget kortfattede – om undervisningsmaterialer, nybyggeri, eksamen, udflugter o.l., men næsten alle har også bemærkninger om forholdet til

forældrene. Enkelte giver en bredere karakteristik af lokalmiljøet og forsøger at sammenfatte pædagogiske erfaringer, – vurderinger, der binder fortid og nutid sammen.

Her skal ikke gives karakterer. Men anmelderen har haft størst glæde af Aage Holms skildring af sin tid i Lee (1946-1972) og ved Egeskovskolen (1972-1976). Her er der virkelig mulighed for at følge i konkrete situationer livet i skolen og ikke mindst udenfor, i sognet, i kirken, i afholdsbevægelsen, til juletræsfester og meget mere. Kuldeproblemerne i vinteren 1946/47 hører med, ligeledes realskolen, aftenskolen og aftenhøjskolen.

Flere andre kunne nævnes for tilsvarende eksempelrigdom – Gunnar Simonsen i Thise og Thorning 1929-1960, Herluf Thomsen i Skive 1929-1969 og Harald A. Thomsen i Hvidbjerg 1950-1979. Fremhæves må den betydning, lærerkredsen har haft – kollegial støtte, udveksling af synspunkter, inspiration.

Bogen er et godt initiativ. Den opfanger vigtige sider af skole- og kulturhistorien.

Vagn Skovgaard-Petersen

Ungdomskultur. Årbog for ungdomskulturforskning 2.

258 sider med illustrationer. 1987.

Den kreds af ungdomskulturforskere, der står bag det ambitiøse forsøg på at lave en tilbagevendende forskningsårbog, har ifølge forordet haft to hensigter: Dels at give et overblik over den aktuelle danske ungdomskulturforskning og dels at introducere udenlandsk forskning, der kan udvide og differentiere den danske diskussion. Det er de sluppet flot fra. Det må have været en kraftanstrengelse, for der findes ikke megen selvstændig dansk ungdomskulturforskning, – men naturligvis en del forskning, der tangerer emnet.

Anmeldersektionen er imponerende – der anmeldes hele 30 bøger skrevet på dansk, tysk, engelsk, svensk og norsk. Det engelske forspring inden for forskningsområdet ses ikke alene af de 13 engelske titler, men også i en del af artiklerne. Årbogen præsenterer denne gang 9 artikler og 3 oversigter, der alle er skrevet direkte til årbogen. For enkelte artikler er den historiske tilgang bærende. Det gælder således Henning Eichbergs inspirerende oversigt over tysk forskning vedrørende ungdomskultur i det 19. århundrede, Søren Riskjærs bidrag om ungdom og idræt og Ulla Thy-

rings om konfirmationstøjet. Der er et par velskrevne artikler om familien og flere med en pædagogisk tilgang: Anne Mette Kruse og Kirsten Reisby har givet en bred introduktion til engelsk skoleforskning, og Palle Rasmussen karakteriserer gymnasiedrenge med høje karakterer. De øvrige artikler om rockvideo, film, mode, kunst, musik og »stil« kræver særlige forudsætninger, eller anmelderen er måske for gammel?

Det er et nyt forskningsområde, der skal i gang herhjemme, og det er uden tvivl klog politik at satse på oversigter og anmeldelser af udenlandsk litteratur. Ungdomskulturen kender jo ikke landegrænser. Alligevel glæder vi os til at se de danske undersøgelser, der sikkert kommer i næste årbog.

Søren Ehlers

Friskolelæreres livsvilkår. 26 breve fra 1881. Ved Dorte Thirslund.
Udgivet af Dansk Friskoleforening 1986. 181 sider.

I forbindelse med det indsamlingsarbejde Eilif Frank i 1970'erne satte i gang for at sikre kilder til friskolernes historie fik han og Institut for Dansk Skolehistorie tilsendt en række breve fra friskolelærere til mejeriforpagter Adolph Burchardi. Han var en nær ven af friskolerne og højt anset i deres kredse. I efteråret 1881 havde han skrevet to artikler i Højskolebladet hvori han opfordrede alle friskolelærere til at skrive til ham – for at »lære dem bedre at kende«. Han bad dem skrive om hvordan de var blevet friskolelærere, hvor længe de havde været det og især hvad der var ydet dem for deres arbejde i penge. Da Burchardi blev spurgt om hvad han ville bruge brevene til forklarede han i sin anden artikel at han ikke ville offentliggøre svarene uden særlig tilladelse fra brevskriverne, men at målet var at »elske friskolen bedre frem«, og det fremgik at det lå ham på sinde at få forbedret friskolelærernes kår.

De 26 besvarelser viste sig at være af så stor historisk værdi at dr. K. E. Bugge som lektor ved Institutet kort efter brevenes modtagelse i 1977 bad en af de studerende til kristendomskundskab på Lærerhøjskolen, Dorte Thirslund, bruge dem som grundlag for en afløsningsopgave til cand. pæd. eksamen. Opgavens titel lød: »Friskolelærernes situation omkring 1880 i spændingsfeltet mellem de økonomisk-materielle vilkår og inspirationen fra Kold«. Dorte Thirslund havde selv i sin barndom gået i Bordings friskole, og hendes besvarelse af opgaven viste sig så fyldestgø-

rende at hun blev opfordret til at udgive brevene med sine kommentarer. Det er nu sket med bogen »Friskolelæreres livsvilkår«.

Den bringer ikke blot de 26 breve, men også omtale af deres baggrund i form af biografier af brevskriverne, omtale af de pågældende skolars udvikling og et imponerende velvalgt billedmateriale. Både oplysninger og billeder er hentet fra mange kroge. I sit forord takker Dorte Thirslund halvandet hundrede enkeltpersoner og omkring 25 arkiver for hjælp til fremskaffelse af supplerende stof. Det er i sig selv en usædvanlig indsats, præget af flid og omhu. Og intet væsentligt synes at mangle.

Det er betegnende for Dorte Thirslunds metodiske sikkerhed at selve bogens titel er »Friskolelæreres livsvilkår«, for de 26 breve stammer kun fra en femtedel af landets daværende friskolelærere, men afslutningskapitlet i hendes bog har overskriften »Friskolelærernes livsvilkår«. Ændringen med et eneste bogstav markerer at forfatterens indsigt i andre kilder støtter antagelsen af at de 26 breve er repræsentative for lærernes forhold i almindelighed.

Burchardibrevene har været kendt før. De er blevet benyttet af Kristen A. Lange i hans »Den danske Friskoles Historie« fra 1933. Også højskoleforstander Jørgen Frederiksen har benyttet dem i nogle artikler. Begge på et tidspunkt da man af diskretionsgrunde måtte udelade brevskrivernes navne. Men af deres udvalg fremgår at der har været flere besvarelser end de 26, antagelig 44. De manglende har ikke kunnet opspores, men de har åbenbart haft samme karakter som de bevarede. Det er fra en søn af Jørgen Frederiksen at brevene er blevet overgivet til Institut for Dansk Skolehistorie, og herfra er originalerne afleveret til Friskolernes eget arkiv i Odense.

Brevenes indhold virker chokerende på nutidens læsere, men også på samtidens har de virket rystende. Burchardi har vist dem til andre friskolevenner, og de har medvirket til hans og andres indsats for at stifte Dansk Friskoleforening i 1886.

De spørgsmål Burchardi havde stillet blev besvaret fyldigt. Et kort over afsenderskolerne indleder udgaven. 11 ligger i Jylland, 15 på øerne. På det første spørgsmål: »Hvordan De er bleven friskolelærer?« er svaret næsten altid at det ikke har været tilfældigt. Hvad enten læreren har fået sin uddannelse på et grundtvigsk præget seminarium eller haft et højskoleophold som grundlag har han umiddelbart eller med mellemled været inspireret af Christen Kold. I 1881 var det elleve år siden Kold døde, men otte af brevskriverne har været på Dalum og mødt Kold. Han har

i alle måder stået for dem som et forbillede, også hans krav om at sætte skolens trivsel over eget velfærd.

Det næste spørgsmål fra Burchardi lød: »Hvor længe har De staaet frivillig i Tjenesten?« Svaret herpå er næsten altid at de har holdt ud længe og at arbejdet med børnene har været lykkeligt, men at de tunge økonomiske vilkår frister til opgivelse.

Det væsentligste spørgsmål er det sidste: »Hvad er der ydet Dem for Deres Arbejde i Penge?« I sin efterskrift har Dorte Thirslund mesterligt sammenlignet svarskrivernes bruttoindtægter 1881 med kommunelærernes i samme kommune i 1876. Kommunelærernes indtægter fremgår af en undersøgelse som Danmarks Lærerforening kort efter sin oprettelse foretog i dette år. Kommunelærerne var bestemt ikke velaflagte, men hvor svarskrivernes gennemsnitsløn var 560 kroner om året tjente kommunelærerne 1526 kroner, næsten tre gange så meget. Den ugifte friskolelærers løn måtte sammenlignes med en tjenestekarls, og den gifte friskolelærer var endnu dårligere stillet. Det blev nødvendigt at tjene ved siden af, ved regnskabsføring, bogindbinding eller ved at indrette butik.

I en lødig kronik om bogen i Kristeligt Dagblad (6. januar 1987) har Vilhelm Nielsen kaldt den tids friskolelærere et proletariat, men tilføjer: »et åndfuldt proletariat«. Alle brevene er velskrevne, og da udgiveren har respekteret deres originale retskrivning og tegnsætning bemærker læseren at over halvdelen af dem er skrevet med små forbogstaver i navneord. Det var den såkaldte Svend Grundtvigske stavemåde som også blev fulgt af den tids ledende højskolemænd og i forløberne for Højskolesangbogen.

At skrive »med småt« var indtil Hartvig Frischs retskrivningsreform 1948 ikke tilladt i »statsskolen« – det var i friskolekredse omtrent op til samme tidspunkt den gængse betegnelse for den offentlige skole! Også på dette punkt hævdede friskolen den åndelige frihed som den gjorde det over for anden tvang og al udenadslæren. Om ånden hos friskolefolket vidner også et væld af citater fra digtere som friskolebørnene nok var langt mere fortrolige med end oplyste nutidslæsere. Her kunne man måske have haft nytte af nogle henvisninger i noterne. Når det fremhæves at friskolelærerne var gode meddelere af folkesagn, underforstået til mænd som Svend Grundtvig og Evald Tang Kristensen, havde det været på sin plads at nævne at indskriften på Knud og Georgia la Cour Pedersens mindesten, bogens slutcitater, skyldes Svend Grundtvig: »Ren og klar skal Nutid føre/ Fortids Røst til Fremtids Øre«. Mottoet er hentet fra teksten til hans portræt forrest i folkeudgaven af hans »Danske folkeæventyr«

der havde sin sikre plads i friskolelærernes reoler.

Og så kan dette citat stå som kendemærke for Dorte Thirslunds værk. Fortidens røst i friskolelærernes breve er ren og klar, og det er også Dorte Thirslunds egen tekst. Selv om udgangen blev trist. Af de 26 brevskrivere fra 1881 var der kun to som forblev i den friskole de var gået ind til som et kald.

Roar Skovmand

Fri skole – en levende tradition.

Udgivet af Dansk Friskoleforening 1986. Redigeret af Laurits Kjær Nielsen o.fl. 10 bidragydere. 134 sider.

Med udgivelsen af »Fri skole« fejrer Dansk Friskoleforening sit 100-års jubilæum. Bogens formål er at kaste lys over de forløbne hundrede år, herunder »den tradition for skolefrihed og forældreret, der har præget dansk skolelovgivning siden 1850'erne«. Forfatterne af bogens ti artikler er udvalgt blandt erfarne friskolefolk og skolehistorikere. Fem af dem har haft nær tilknytning til Institut for Dansk Skolehistorie, men der er historisk perspektiv i de fleste af bogens artikler.

I skolehistorisk perspektiv savnes dog umiddelbart noget så nærliggende som tekst, kort og kurver til at vise friskolernes vækst, udbredelse og karakter. For hvem kan nøjes med at slå op i vort nyeste tibinds leksikon? Der står at »af landets godt 20 friskoler drives en tredjedel af religiøse og sproglige mindretal«. Her forslår det ikke engang med Jesper Oldfux hos Holberg at sige: »Herren måtte nok sætte et nul til!« – for også dette »nul« leder man forgæves efter på bogens sider – måske fraregnet side 75.

I den indledende artikel konstaterer Præstehøjskolens forstander *Niels Thomsen* at »Friskolen i 80'erne« er kommet i medvind. Det er en »foræring udefra«, hævder han, fra forældre både til venstre og til højre for midten. Skræmte af de store skolars centralisering eller formodede indoktrinerer har forældre meldt deres børn ind i friskolerne, og de har ikke fortrudt det. Skønt friskolen stort set ikke har forandret sig. »Friskolens tradition duede og kunne tåle at komme ud i det fri, hvor stormene susede«. Også Dansk Friskoleforening har kunnet fastholde sin karakter – »en uklar blanding af en holdningsforening, brancheorganisation, foræl-

dreforening og lærerforening ... en lykkelig uklarhed«. I modsætning til ovenstående leksikoncitat læser vi at »det grundtvigsk-koldske er ikke en specialitet«. »De grundtvigsk-koldske skoler ... er ikke at sammenligne med de katolske skoler eller med de tyske skoler i Sønderjylland, men er almene skoler for almindelige børn«. Dog på »den levende traditions grund« og med rod i Kolds løsen: Guds kærlighed og Danmarks lykke.

Og så følger Kold-historikeren *Hanne Engbergs* artikel »Sådan begyndte det«. Tiltag fra »kristeligt vakte forældre, der ønsker at give deres børn en anden undervisning end den officielle« får pludselig opbakning ved en lov fra 1855 som eftertiden har kaldt friskoleloven. Selve betegnelsen »friskole« mener Hanne Engberg først er indført af Morten Eskesen omkring 1858, men det er vist ikke rigtigt. Allerede året før blev ordet friskole brugt i fynske aviser der omtalte »friskoler« oprettet på Fyn i de sidste fem år. Hanne Engberg slutter: Friskolerne »var led i en åndelig bevægelse, der ikke alene omfattede skoleforhold«.

Det uddybes i den næste artikel: »Noget andet og mere end en skole«. Den er skrevet af *Margaretha Balle-Petersen*, en svensk historiker der fyldt af undren har studeret de folkelige bevægelser i Danmark og særlig forsamlingshusenes historie. Også det særlig danske træk at lovgivningen kræver en kreds af mennesker omkring en friskole som vilkår for støtte. Og det er ikke blot kredsens børn der søger friskolen, men den er mødested for både unge og gamle. Helt fra 1870'erne har skole og forsamlingshus tit virket under samme tag eller i nært nabolag – med de deltagende hjemms samstemthed som baggrund.

Redaktør *Ejvind Larsen* indlæg »Grundtvigs frie skole« har form af et fingeret brev til »kære Laura«. Det virker noget fortænkt og falder uden for bogens historiske sammenhæng.

Men de følgende bidrag har næsten alle skolehistorisk karakter. *Eilif Frank*, kendt for sin indsats for at samle og sikre stof til friskolens og de folkelige bevægelseres historie, gør i artiklen »Bevægelse – forening – samfund, Dansk Friskoleforening 1886-1911« rede for foreningens baggrund og virke. Dens formål var at blive »Middel til Forbindelse, Sammenhold og Samvirke mellem Friskolevenner Landet over«. Dens myndige leder gennem hele perioden og et stykke ind i den næste var den fynske friskolelærer Laurs Rasmussen fra Ringe. Det skyldtes ham at der i 1899 omsider blev opnået statsstøtte til skolerne. Men det skete på trods af stadig og stædig modstand indefra. Grundtvigske kredse har altid frygtet at statsstøtte ville bringe undervisningsfriheden i fare.

Franks fremstilling fortsættes af *Vagn Skovgaard-Petersen*. Hans bidrag har titlen »Græsrodder i anden generation – Statsmagt og friskoler 1899-1933«. Ved århundredskiftet var Venstre kommet til magten og gennemførte en lovgivning der styrkede friskolens stilling. Det skete allerede ved at 1899-tilskuddet, omend af beskedent omfang, blev knyttet til en ny folkeskolelov. I 1908 var tilskuddet vokset til det tredobbelte, og i 1919 gave en særlig lov friskolebørn tilskudsmæssig ligestilling med folkeskolebørn. Endelig fik skolekredsene med skoletilsynsloven 1933 ret til selv at vælge deres tilsyn. Der var dem der talte om forkælelse af friskolerne. Det havde folkeskolens statskonsulent N. A. Larsen gjort allerede i 1908. Men disse reformer blev ikke blot til gavn for friskolerne. De virkede også ind på forældreindflydelsen i folkeskolen og på den skoleordning der blev gennemført i Sønderjylland efter genforeningen i 1920.

Deres korthed til trods er de to her omtalte artikler sværvægtet i bogen, og man savner en tilsvarende redegørelse for udviklingen efter 1933.

En side af den – der også griber længere tilbage – er dog behandlet i skolehistorikeren *Gunhild Nissens* artikel »Forældreret – en trossag«. Som afslutning indeholder den en samlet kronologisk oversigt over tilsynslovgivningen med vægt på lovene fra 1946 og 1977 der yderligere styrkede forældreindflydelsen på friskoleområdet.

Også i det følgende indlæg, »Undervisningspligt og afgangsprøver«, skrevet af den erfarne efterskoleleder og foreningsformand *Aksel Nielsen*, lægges der vægt på forældreretten. Den sætter han foran samfundets rettigheder. Det er samfundets, især erhvervslivets pres der har forledt friskoler til at indføre afgangsprøver, og det strider efter Aksel Nielsens mening mod friskolens livssyn og idé. Han går ind for at både undervisningspligt og afgangsprøver må afskaffes – ikke »anskaffes« som der faktisk står side 103. Det er et vægtigt partsindlæg, men savner det ikke et modspil? Det er jo ikke givet i Niels Thomsens indledningsartikel.

De to sidste artikler i bogen er atter skolehistoriske. I *Vilhelm Nielsens* artikel »At uddanne fortællere« gøres der rede for de tilløb til uddannelse af friskolelærere der har fundet sted til og med oprettelsen af Den frie Lærerskole i Ollerup som han selv i nogle år har været forstander for. Dens forhold og vilkår belyses åbenhjertigt af en kender, og det gør også selve problemet med »at uddanne fortællere«, fra Kolds tid til vore dage.

Til allersidst har *Eva Auken*, den yngste af de medvirkende skolehistorikere, skrevet artiklen »At være friskolelærer«. Sit historiske stof har hun hentet i breve som i tiden mellem 1870 og 1890 blev skrevet af friskolelæ-

rere rundt i landet til friskolevennerne Adolph Burchardi og Ernst Trier. De giver et forstemmende indtryk af de dystre økonomiske vilkår der i disse år blev budt friskolens lærere. I dag er det anderledes. Lønnen er på højde med folkeskolelærernes, men friskolelærerne har intet sikkerhedsnet, hvis læreren rager uklar med »kredsen« omkring skolen eller hvis børnetilgangen svigter. Og stadig er kravene til indsats ud over undervisningen større end i folkeskolen. Det er de fordi friskolen er »noget andet og mere end en skole«.

I forordet til bogen står at »mangler bogen helhedspræg, opleves spændvidden og forskelligheden forhåbentlig som en bekræftelse på, at der i 100-året for foreningsdannelsen stadig er tale om en friskolebevægelse!« Det bekræftes yderligere af bogens mange gode illustrationer hentet fra friskolernes rigt rustede billedarkiv. Også for dem der ikke føler sig på hjemmebane med det ejendommeligt danske fænomen, de grundtvigskoldske friskoler, er denne bog en rig kilde til oplysning om sit emne. Det er en forenings jubilæum der har givet anledning til bogens udgivelse, men den bundter dybere og rækker videre end foreninger og deres jubilæumsbøger plejer at gøre.

Roar Skovmand

Højskole på heden, Herning højskole i 25 år.

Red.: Helle og Knud Arnfred, Karsten Biering, Jørgen Sten Nielsen, Ove S. Torp. Herning højskoles fond 1986, trykt hos Poul Kristensen i Herning, og i kommission hos Teaterforlaget DRAMA – Gråsten. 127 sider, ill. – 50 kr.

Herning højskole har udsendt en fornøjelig bog i anledning af sit 25 års jubilæum: En antologi, hvori medarbejdere og bestyrelsesmedlemmer beskriver skolens virke på to leder, dels skolens historie og dels arbejdet i enkelte fag.

Aage og Mads Eg Damgaard skriver om skolens grundlæggelse. De tre brødre Damgaard ville egentlig rejse en højskole for industriens unge, især tekstilindustriens unge kvinder på Herning-egnen. De skulle sikres orlov og økonomisk støtte under opholdet, men interessen synes ikke at have været på egnen. Herning højskole blev dog grundlagt med de bedste intentioner og fik navnet »Herning Højskole for Tekstil og Beklædningsindustrien«. Man samarbejdede dygtigt både med repræsentanter for arbej-

derorganisationerne og dansk højskoles nestor J. Th. Arnfred. De to første forstandere, Robert Petersen og senere Bent Petersen, beskriver skolen i de første mange år, hvor det viste sig at invitationen til fabriksarbejderne ikke slog igennem, eleverne kom fra byerne og der var mange (lidt for mange) pædagoger imellem. Denne lidt udflydende elevkreds aktualiserede et samarbejde med Dansk Amatør Teater Samvirke (DATS). Teatermennesket (og tidligere bestyrelsesformand) Arne Aabenhus fortæller om denne udvikling, der kom på skinner med etableringen af en dramatikliniie blandt skolens øvrige tilbud i 1970 og som blev udviklet til en dramalederliniie i 1976. Det er beskrivelsen af en voksende udvikling af et amatørteaterundervisningstilbud i Danmark i et snuptag. Højskolen fik her gavn af DATS's påtrængende uddannelsesbehov.

Efter en vældig tilstrømning af elever i begyndelsen af 80'erne, er elevtallet nu dalende: Det gælder hele højskolemarkedet. Ove S. Torps bidrag om Journalistik som højskolefag er nærmest profetisk: Han fortæller om, hvorledes han som teoretiker følte behov for at han i samarbejdet med eleverne kunne udvikle og håndtere et redskab, journalistikken, og han undrer sig over hvor målrettet man kan gøre højskoleundervisning: »Markedsmekanismen lever naturligvis videre«. Skolens 1987-program viser, at der nu skal satses på 5 linieuddannelser og mellem dem en journalistliniie (der jo nok udvikler sig til medieliniie med tiden?). Er det et forsøg på at målrette det kompetencegivende aspekt i den eksamensfrie højskole?

I dag vejer teaterundervisningen tungt på højskolens program, men alle fag synes indrettede på en kommunikationssituation. Fremhæves skal Helle Arnfreds bidrag om arbejdet med forskellige teaterpædagogiske retninger og interessefelter. Men der er også introduktioner til skolens andre fag. De er gode og vidner om den alsidige arbejdsplads, som Herning højskole er.

John Carlsens bidrag om Ungdomsoprøret på heden er værd at standse op ved, fordi hans iagttagelser vist i høj grad kan anvendes på ungdomsoprøret i uddannelsessystemet over en bred kam. Men det understreger også højskoleoasens sammenhæng med omverdenen. Den er vigtig for højskolelivet og det har Herning højskole været sig bevidst siden starten.

Steen Ove Christensen

Henrik Yde: Før selv de mindste af de små får del i livets glæde.
Grundtvigsk folkeoplysning og socialistisk arbejderbevægelse – et historisk rids. 53 s. med ill. 43,50 kr.
Ekspedition: Kolding Højskole, Skovvangen 18, 6000 Kolding.

Under arbejdet med en bog om »Grundtvig i Martin Andersen Nexø's liv og værk« har Henrik Yde gennemarbejdet et stort stof og lavet dette »kalejdoskopiske rids«, som han selv kalder det. Han når i løbet af et halvt hundrede sider helt fra Frederik Dreier til Ejvind Larsen, men lægger tydeligt hovedvægten på det 19. århundrede.

Som undertitlen angiver holder Yde »grundtvigsk folkeoplysning« og »socialistisk arbejderbevægelse« op mod hinanden, men de to lejre bliver ikke karakteriseret, og derfor er sammenligningen lidt usikker. Metoden er hovedsagelig sammenstilling af en række bemærkelsesværdige citater fra enkeltpersoner, der ikke for alvor sættes ind i en tids- og miljømæssig sammenhæng. Grundtvig var jo, som det er sagt, ikke grundtvigianer, og Lenin, hvis vurdering af dansk andelsbevægelse indgår i bogen, var ikke socialist. Man kan glæde sig over citaterne, men bliver egentlig ikke klogere på emnet.

Især i bogens velskrevne første del er forfatteren gået grundigt til værk og har bl.a. udnyttet arkivet efter højskolernes tilsynsmand Mathias Steenstrup, der ivrigt forsvarede højskolerne i provisorieårene. Det gjorde han bl.a., fordi højskolernes virksomhed var »et kraftigt Værn mod Socialismens Fristelser«. Yde går mere sporadisk til værks m.h.t. det 20. århundrede, hvor forskningen jo står svagere. Alligevel er det godt, at Henrik Yde har vovet pelsen og givet et bud.

Søren Ehlers

Mogens Nielsen: Sløjd. Træk af fagets idehistorie.
Med indledende afsnit: Aksel Sørensen: En skole, der bliver 100 år. Dansk Skolesløjds Forlag, 1986. 128 s. 100 kr.

Bogen er udgivet i anledning af Dansk Sløjdlærerskoles 100 års jubilæum i 1986. I indledningskapitlet fortæller lektor Aksel Sørensen kortfattet om skolens oprindelse og historie med vægt på de senere år, som der ikke før er skrevet meget om. Det er en god oversigt med perspektiv. Det fremgår, at skolen nok er stolt over sin historie, men ikke vil vide af

et snæversyn, der kan komme af »en antagelse af, at evigt gyldige systemer findes« (s. 12). Afsnittet er fornemt illustreret.

Professor Mogens Nielsens udgangspunkt i bogen er en diskussion på et nordisk skolemøde i 1885, hvor sløjdforkæmpere blev mødt med en ubehagelig påstand om, at sløjden ikke hørte hjemme i skolen, fordi den ikke var dannende. Mogens Nielsen viser, at denne kritik var godt forankret i såvel middelalderlig som humanistisk og nyhumanistisk dannelses-tradition.

Det er tilsyneladende lidt selvmodsigende, når Mogens Nielsen hævder (s. 33), at nyhumanismen i 1800-tallet var »begrænset til den højere skole og kredse, der stod denne nær«, og lige efter siger, at »den nyhumanistiske dannelsesopfattelse kom til at præge pædagogiske kredse også ud over den lærde skoles«, og at den har fået en plads i de manuelle fags idéhistorie ved at danne baggrund for argumenter mod sløjden.

Men hvis det forholder sig som antydnet, at der er idéstrømninger, der gør sig stærkt gældende indenfor det højere skolevæsen, men som folkeskolen kun lægger lidt mærke til, er det særlig værdifuldt, at vi bliver gjort opmærksom på dem. Folkeskolen er altid blevet præget stærkt af den højere skole, og det er da nærmest katastrofalt, hvis vi ikke kender idégrundlaget. Mogens Nielsens fremstilling er i reglen klar, og den er direkte henvendt til sløjdlærerne og andre folkeskolelærere, hvis situation han har et godt kendskab til.

Tanker om manuelt arbejde af de kendte hovedskikkelser i den pædagogiske idéhistorie gøres der tankevækkende rede for ud fra den opfattelse, at disse mere er talerør for tanker i deres tid, end de er skabere af idéerne. Det drejer sig naturligvis om folk som Comenius, Locke, Francke, Rousseau, Basedow, Pestalozzi og Dewey for at nævne nogle af de mest kendte. Men deres tanker er godt suppleret med udtalelser af mange andre kendte og mindre kendte forfattere. F.eks. gives der en værdifuld redegørelse for industriskoletankerne i det syttende og attende århundrede og deres indflydelse på intentionerne om håndgerningsskoler i 1814-loven.

Det er en særdeles lærerig bog, Mogens Nielsen har skrevet. Dens mange træk af sløjdfagets idéhistorie må kunne sætte værdifulde overvejelser i gang hos såvel sløjdfolk som andre pædagoger. Forfatteren har heller ikke undladt at relatere en del af tankerne til den nuværende situation, og han slutter med et meget lille afsnit om sløjden i det højteknologiske informationssamfund. Dette er ikke nogen sammenfatning, og som fremtidsvision er det så mat og forsigtigt, at man næsten hellere ville have

undværet det. Man kunne have ønsket en påpegning af, hvilke problemer den historisk-pædagogiske og den pædagogiske forskning bør arbejde videre med.

Bogens righoldige stof må tilskynde til mere dristige overvejelser over det pædagogiske idéindhold, der knytter sig til faget. Jeg kan ikke selv tilbageholde nogle bemærkninger. Mogens Nielsen taler en del gange om menneskesyn i forbindelse med opfattelsen af arbejdet. Det er rammende. Men så bliver pædagoger nødt til at vove sig et spadestik dybere ned og give sig i kast med det træk i idéhistorien, der har medført en idémæssig spaltning mellem ånd og stof eller sjæl og krop og dermed også mellem åndeligt og legemligt arbejde. En reaktion mod denne spaltning udtrykkes svagt i bogens sidste 1½ linie, hvor der med et citat tales om menneskets første redskaber, dets egne hænder, der kan bruges til at udtrykke dets egen indre natur.

Ellen Key talte om håndværket som en del af menneskets lykke (s. 114). Det bør gælde alt arbejde. Skolens arbejde må være en del af børnenes lykke. Når man i denne forbindelse læser Mogens Nielsens citater fra Karl Marx og den sovjetiske pædagog P. P. Blonskij, er det slående, at arbejdet er gjort til ren vare, til ren bytteværdi. Blonskij kender kun et behov for arbejdets resultat. Det skal frembringe ting, »som besidder brugsværdi« (s. 118). Arbejdets psykologiske eller pædagogiske værdi har alene relation til produktet. Her er pædagogen Blonskij i god overensstemmelse med arbejdsgiversynspunktet i Taylorismen.

H. Martensen siger i »Den christelige Etik« fra 1878, at den enkelte ikke blot skal tjene samfundet med sit arbejde. »Men i sit Kald skal den Enkelte ogsaa finde den dybeste Selvtilfredsstillelse og udarbejde sin Personlighed« (1. del s. 357). Det praktiske skal forenes med det kontemplative. (Vi ville måske vende ordstillingen om for at sige det samme). Uanset udfaldet af arbejdet arbejder den kristelige arbejder ikke forgæves, for det vigtigste »er ikke hvad vi udrette, men hvad vi selv *vorde* gennem vort Arbejde« (1. del s. 369).

Det er vel noget sådant, Mogens Nielsen tænker på, når han i forbindelse med Blonskij siger, at her skilles sløjdens og den polytekniske dannelses veje. Men det bliver ikke gjort helt klart. Det kan være forestillinger som Martensens, der ligger bag formaldannelses tanker, og de bør ikke kasseres sammen med disse.

Ifølge Mogens Nielsen er det Bibelens opfattelse, at arbejde er en straf og af opdragende værdi, fordi mennesket med ulyst giver sig i kast med

det (s. 55). Det er meget forenklet, og det er slet ikke Det nye Testaments opfattelse. Senjødedommen kender ikke til ulysten som pædagogisk virkemiddel i forbindelse med arbejdet. Allerede Ordsprogene kan sige: »Hun sørger for uld og hør, hun bruger sine hænder med lyst« (Ordspr. 31.13). Denne lyst blev ret udbredt. Jesus sagde, da han blev bebrejdet, at han havde arbejdet på en sabbat, at han arbejdede, ligesom hans far arbejdede (Johs. 5.17). De arbejdede ikke som straf. Det gør ingen af de mange, vi møder ved deres arbejde i Det nye Testamente. I Talmud skal der optræde over 100 rabbinere, der både er glade skriftlærde og glade håndværkere (Franz Delitzsch: Handtverkarelif på Jesu tid. Svensk oversættelse 1874, s. 77).

Ifølge Bibelen blev der også arbejdet i Paradiset (1. Mos. 2.15). Og ifølge en kommentar hertil fra det 2. årh. f.Kr. i Jubilæerbogen (én af de gammeltestamentlige pseudepigrapher) var englens både arbejdsgivere og undervisere. En repræsentant for dem siger til Moses, at de »dyrkede og vogtede den, og vi gav ham arbejde og lærte ham at gøre alt det, der er åbenbaret om dyrkning« (Jub. 3.15). Og i en kommentar til syndefaldsberetningen hedder det: »Og han dyrkede jorden, således som han havde lært i Edens Have« (Jub. 3.35). – Altså ikke som en straf.

De jødiske rabbinere havde tænkt meget over forskellige slags arbejdes betydning for de arbejdende. De elskede skriftstudium, men de elskede også håndværk, og nogle af dem udtrykte 1½ årtusinde eller mere før Comenius, at skriftstudium uden manuelt arbejde medførte synd, og synd var i det gamle Israel helhedens opløsning. Synd var brud på fællesskabet. Vi ville måske kalde det eskapisme eller brud på naturens orden.

At håndværk alene uden skriftstudium ikke indebærer den mest omfattende dannelse fik ikke en Paulus til at anse håndværk for noget ringe. Han talte meget om de »egne hænder«. Selv brugte han uafsladeligt sine to til at væve teltdug med. I 2. århundrede kunne en kristendomsspotter ironisere over, at denne religion var stiftet af en håndværker. Måske var de kristne da begyndt at føle det lidt flovt, så de lagde mere vægt på, at han var tømmersmandens søn (Math. 13.55), end at han var tømmersmanden (Mark. 6.3). Vedrørende såvel det jødiske som det kristne syn på arbejdet kan der henvises til en interessant bog af Skat Hoffmeyer: Hvorfor være flittig? Synet på arbejdet fra det gamle Israel til det moderne vesten. Kbhvn. 1932.

I den jødiske tænknings helhedsopfattelse er der masser af idéhistorisk baggrund for sløjden. Kilden er spændende, fordi vi der kan følge overve-

jelser, der opstår, når skriftstudiet begynder at få overhånd over det praktiske. Problemet opstår øjensynlig først for alvor med den græske dualisme med dens nedvurdering af det håndgribelige. I denne tænkning er der masser af argumenter mod sløjden. Det synes, som om vi – også Mogens Nielsen – er så påvirkede heraf, at vi kan finde argumenterne stærke. Der er i høj grad behov for at opsøge holdbare begrundelser for sløjden. Vi bør ikke acceptere dualismens præmisser. Det er et stærkt argument for de praktiske fag, at de er en direkte kontakt med den »ydre« virkelighed, som vi selv er en del af.

Mogens Nielsens slutningscitater er svagt, fordi det taler om tro, fantasi og intuition, alt sammen »åndelige« egenskaber eller behov. Men det hører med til menneskets »egen indre natur«, at det er en krop, noget fysisk eksisterende, som bevirker, at det har behov for at stå i forhold til den øvrige fysisk eksisterende verden. Ikke bare som kompensation for manglende opfyldelse af »åndelige« behov, men som et psykisk behov i sig selv, fordi kroppen er en del af psyken og ikke blot et stativ for hovedet.

Jeg ser Mogens Nielsens bog som et forarbejde til en større behandling af emnet. Men forfatteren skal have tak, fordi han har delagtiggjort os i dette. Her kan hentes megen inspiration.

Leif Degnbol

Henry Mogensen (red.): Sløjdlæreruddannelse gennem 100 år.
Sløjdhøjskolen i Esbjerg, 1986. 83 s. 100 kr.

Både Dansk Sløjdlærerskole og Sløjdhøjskolen i Esbjerg fejrede 100 års jubilæum i 1986. Askov Sløjdlærerskole flyttede i 1974 til Esbjerg. Festskriftet fra Esbjerg er redigeret og over halvdelen skrevet af skoleinspektør Henry Mogensen, Esbjerg, der også i 1977 skrev et historisk særnummer af »Sløjdbladet« i anledning af 75 års jubilæet i Sløjdforeningen af 1902.

Det er blevet en smuk bog med en beretning om sløjdskolens 100-årige virke, centreret om de ledende personligheder. For den ældre dels vedkommende er stoffet stort set kendt i forvejen, men det er godt fortalt. Vi får bl.a. repeteret forskellige træk af de bekendte sløjdstridigheder. Der er nok enighed om at tage afstand fra negative sider af disse, men der er delte meninger om deres eventuelle positive sider. Vi mangler endnu en videnskabelig undersøgelse af striden og dens pædagogiske indhold og værdi. Der går stadig med listesko, når man strejfer disse stridigheder. Det er måske også nødvendigt i de enkelte skolars festskrifter.

Så meget mere velgørende er det at møde stor åbenhjertighed om skolens nyere historie fra de implicerede. Særlig må seminarielektor Aksel Sørensens skildring af Poul Vynnes forstandertid fremhæves. Det er spændende at høre om ældre garvede sløjderes tvivl om systemsløjdens værdi og om, hvordan de søgte at finde alternativer uden at lave en revolution, der ville forvirre for stærkt ude på skolerne (s. 42). Det er interessant at høre, at man fandt særlig inspiration i tankerne om manuelt arbejdes betydning for mennesker og deres kultur og opdragelse i Herbert Reeds bog »Kunstens græsrodder«, 1949, (s. 41).

I seminarielektor Aage Christensens omtale af Aksel Sørensen siges der: »Han har opdaget, at når et menneske beskæftiger sig med at fremstille eller bearbejde ting, sker der noget med det menneske. Der sker noget, som mange mennesker er opmærksomme på, men som ingen endnu har beskrevet på tilfredsstillende måde.« (s. 52). Her er en påtrængende opgave, som der bør gøres mange forsøg på at løse. Den kan kun løses af mennesker, som selv kender glæden ved sådan virksomhed. Sløjdlærere må yde mange bidrag.

Også redegørelsen for Kurt Bay-Petersens indsats for sløjden er interessant læsning. Han hentede i høj grad inspiration gennem et studium på Danmarks Lærerhøjskole. Han giver systemet en plads i lærerens bevidsthed, hvor det har betydning på samme måde som hans kendskab til problemerne i læseundervisningen. Det fortæller ham, hvornår han bevæger sig fra let til svært stof. (s. 55).

Her berøres vist et centralt punkt i forholdet mellem fag og pædagogik. Undervisningsinspektør Tage Kampmann citeres et sted for en udtalelse om, at når andre lærere er sammen, taler de om faget, men når sløjdlærere taler sammen, taler de altid om sagen (s. 52). Måske er sløjdlærerne kommet barnet i centrum nærmere.

Festskriftet er en værdig fortsættelse af den lille fine bog, der udsendtes ved skolens 75 års jubilæum med bl.a. Jørgen Bukdahls artikel »Nääs og Askov sløjdscoles grundlæggelse«, (Askov Sløjdlærerskole. Festskrift i anledning af skolens 75 års beståen. September 1961. – Særnummer af Sløjdbladet).

Leif Degnbol

Peter Ussing Olsen: Skolen for samfundet – folkeskolens historie.
Dafolo Inprent 1986. 107 s. 183 kr.

Den meget produktive forfatter til bl.a. den værdifulde bog Skolestyrets udvikling, 1982, skoledirektør Peter Ussing Olsen, har skrevet en fortrinlig skolehistorie, begynder med reformationstiden og sluttende med nogle tendenser i nutiden, der giver et fingerpeg om fremtiden.

Fremstillingen er helt koncentreret om folkeskolen, men strejfer dog andre skoleformer, når de har relation til denne. Forfatteren redegør klart i forordet for både anlæg og indhold. Bogen handler ikke om de pædagogiske idéer, de banebrydende personligheder eller skolelovgivningen, og stoffet er ikke underordnet et politisk syn på produktionskræfternes og samfundets udvikling. Den handler om skolens afhængighed af det omgivende samfund. Den giver plads for de pædagogiske idéer og skolelovgivningen. Sidstnævnte ud fra den opfattelse, at den afspejler magtforhold i samfundet og løser opgaver, der længe har været arbejdet med. Forfatteren kalder det makropædagogik.

Ordentlige noter gør det let for interesserede at gå videre med emnerne. Forfatterens fremstilling er på én gang bred og stram. Han har kendskab til så mange kilder, at han kan vælge nøjagtig det stof, han har brug for til at give billedet af samfundets skole, som han ser det. Naturligvis er alt ikke med. Der er intet, som forfatteren anser for specielt, men mange store linier og generelle træk. Der er påfaldende lidt om f.eks. praktiske fag og specialundervisning.

Det hedder i forordet, at skolen alle dage har spejlet sig i det samfund, den skulle tjene. Selv om det er lidt bagvendt udtrykt, må meningen være, at skolen har afspejlet samfundet. Bogen lever godt op til en intention om at vise skolen på denne måde. Selvfølgelig er billedet præget af forfatteren og hans opfattelse af skole og samfund. Men efter min mening er det mest på godt, fordi forfatterens syn på ingen af delene er snævert.

Man kan filosofere over, hvilke træk i skolens og i samfundets udvikling der ikke er med, fordi de ikke passer med opfattelsen af skolen som en afspejling af samfundet. Arbejdslivet er blevet mere og mere præget af teori og mindre og mindre af manuelt arbejde. Der har været bestræbelser på, at det af den grund skulle være modsat i skolen. Det har samfundet nok ikke haft den store interesse i, men bestræbelserne er vel lykkedes i nogen grad. Skolens interesse i nyere tid for de svageste er vel kun delvis en afspejling af en lignende interesse i samfundet.

I store træk er forfatterens synsvinkel sikkert rigtig, og der er vel også nu almindelig enighed om den. Den er fremmede for forståelsen af mange forhold. Men måske kan det også her være sundt at bevare en lille skepsis og fastholde den opfattelse, at det på nogle punkter godt kunne være gået anderledes i skolen.

Det skal fremhæves, at forfatterens særlige forudsætninger foruden i bredden i fremstillingen slår igennem på i hvert fald to andre punkter. Det vises, at 1800-tallets skolehistorie på landet afspejlede en kamp mellem statsmagt og kommunemagt, mellem centralisering og decentralisering. Det er en tankevækkende synsvinkel at se skolen under. Og forfatterens praktiske engagement i skoleadministration må have bevirket, at han trods de grundige historiske studier er helt ajour med den nyeste udvikling, så han kan give en fremstilling, der virker helt tilfredsstillende, selv om den historiske distance mangler. I det afsluttende afsnit om fremtiden viser han endda, at historien kan bruges, når man ønsker at se eller udstikke linier ind i fremtiden.

Bogen er større, end sidetallet giver udtryk for. Der står meget på de tospaltede sider. Alene fremstillingen af tiden indtil århundredskiftet har et lidt større omfang end i 4. udg. af Knud Ottosens »Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling« fra 1921 (1. udg. kom 1894). Og så er Ussing Olsen kun godt halvt færdig. Han har et århundrede mere at berette om – endda et århundrede, som efter hans mening trods alt kan opfattes som barnets århundrede. Knud Ottosen havde håbet, at hans bog kunne blive folkelæsning. Det blev den ikke, men den blev slidt godt på seminarierne i sin tid. Ussing Olsen henvender sig til medlemmer af kommunalbestyrelser, skolekommissioner og skolenævn og til ledere og lærere – formentlig også de vordende. Man kan ønske bogen slidt godt af alle parter.

Leif Degnbol

Peter Berliner: Afhængighed og udfordring. Skolen i Grønland og i den tredje Verden.

Bogen vil blive anmeldt af Poul Dam i Uddannelseshistorie 1988. Den kan fås ved henvendelse til Institut for dansk skolehistorie ved Danmarks Lærerhøjskole.

Vagn Skovgaard-Petersen